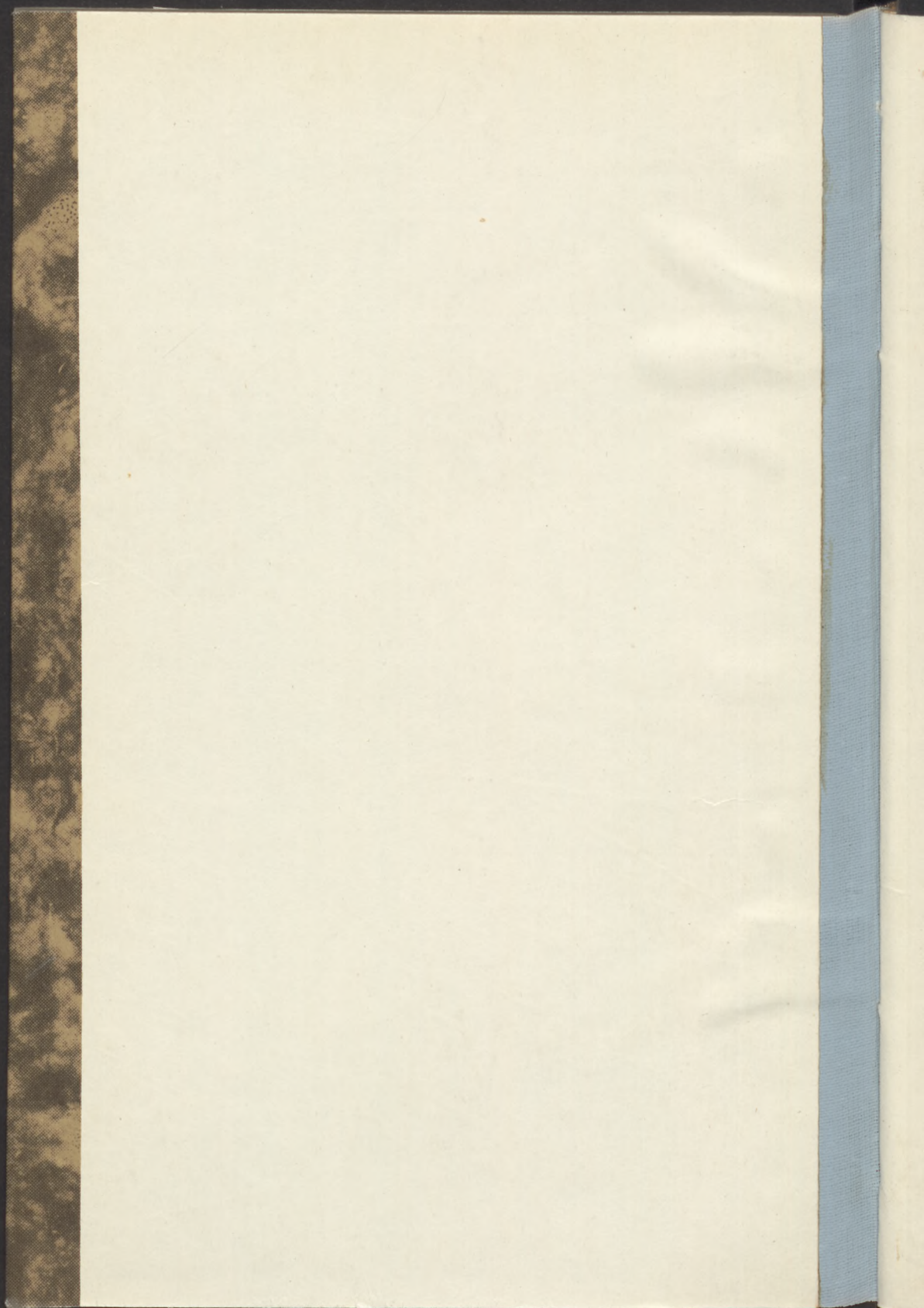
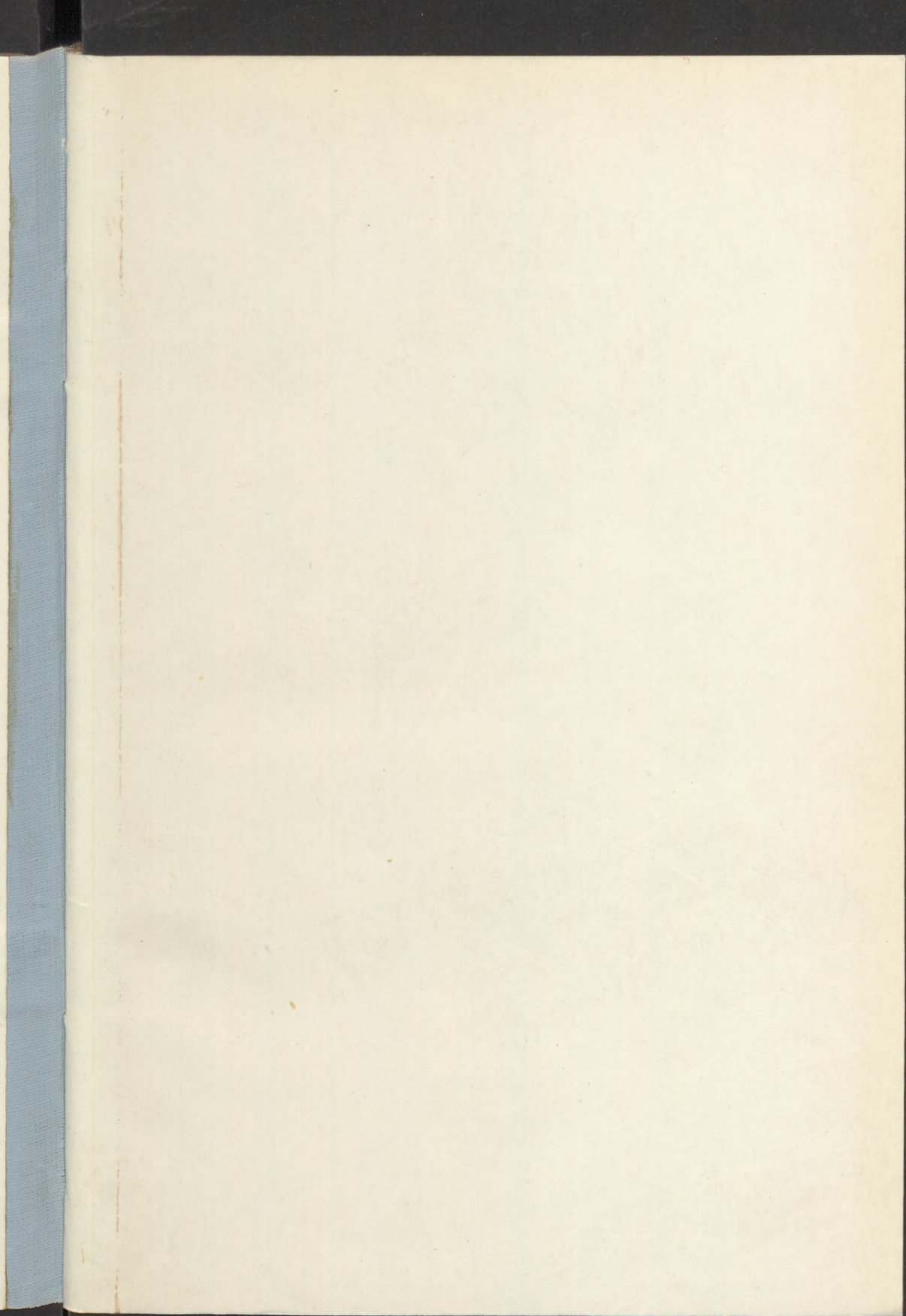

.....
300 641

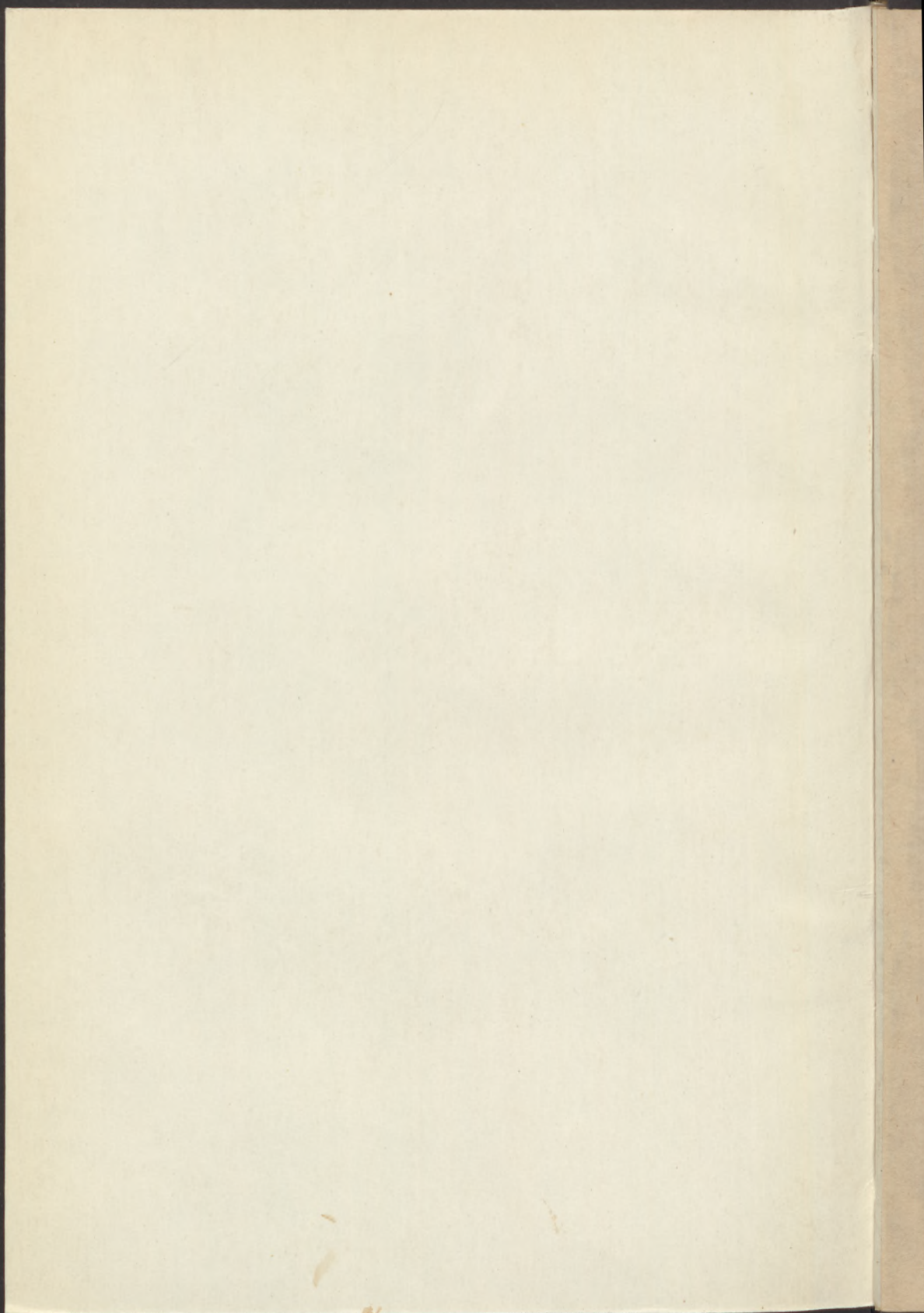
OSZK

300841

Népesedéspolitika — Többtermelés.

A Magyar Közgazdasági Társaság
többtermelési szakosztályában
1921 június 12-én tartott előadás.

Különlenyomat az eperjesi (miskolczi) ág. hitv. ev. jogakadémia által
a nikolsburgi béke 300. évfordulója alkalmával kiadott Emlékkönyvből

Irta:

Dr. SCHNELLER KÁROLY
jogakadémiai ny. r. tanár.

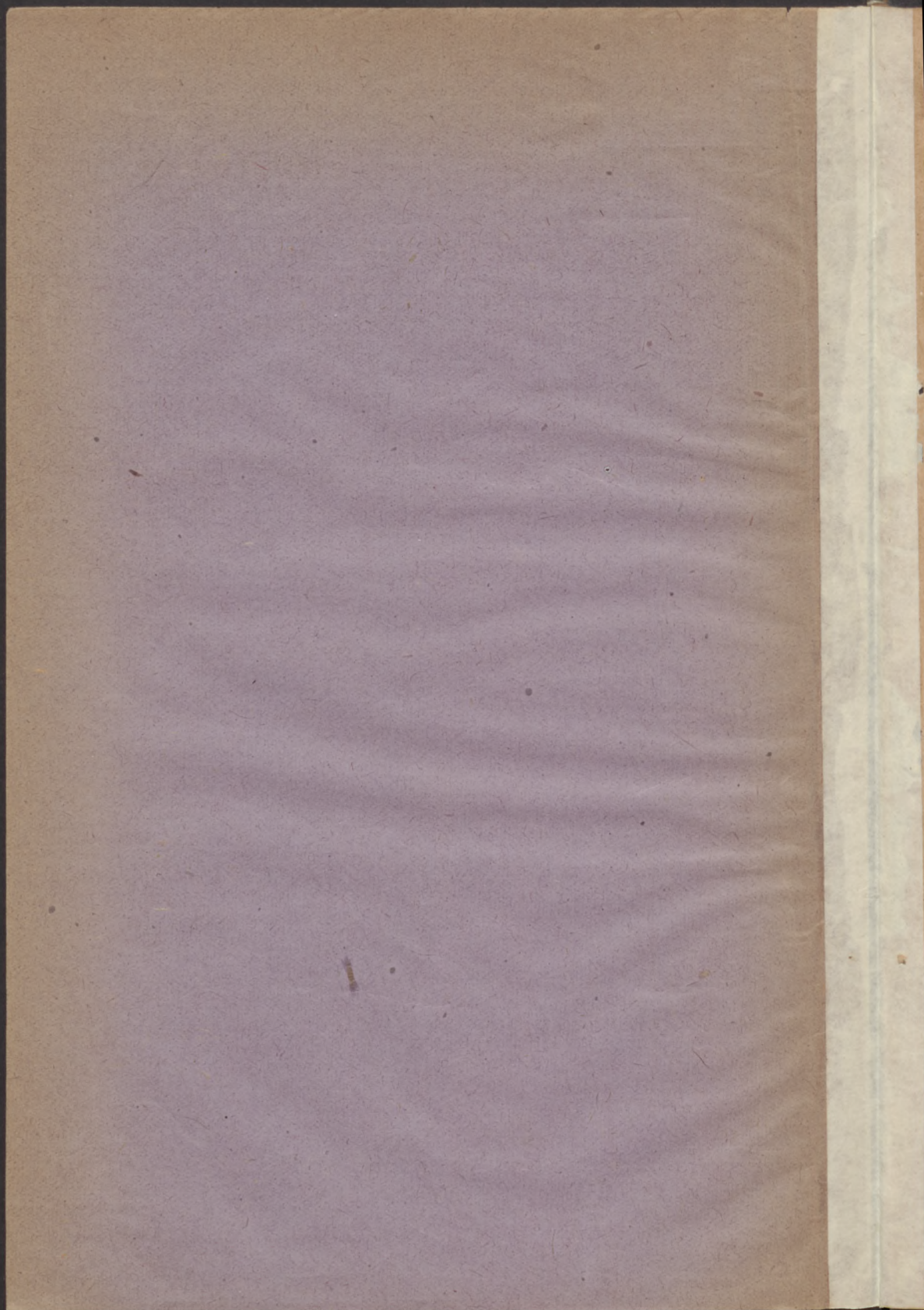

SÁROSPATAK.

NYOMATOTT A REF. FŐISKOLA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1922.

Népesedéspolitika — Többtermelés.

A Magyar Közgazdasági Társaság
többtermelési szakosztályában
1921 június 12-én tartott előadás.

Különlenyomat az eperjesi (miskolczi) ág. hitv. ev. jogakadémia által
a nikolsburgi béke 300. évfordulója alkalmával kiadott Emlékkönyvből

Irta:

Dr. SCHNELLER KÁROLY
jogakadémiai ny. r. tanár.

SÁROSPATAK.

NYOMATOTT A RÉF. FŐISKOLA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1922.

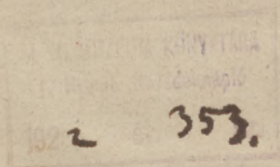

Cam.

3534

300641

Népesedéspolitika. — Többtermelés.

Irta: Schneller Károly.

Minden nép közül mi maradtunk legnagyobb vesztese az értékrombolás öt esztendejének. Nehéz volna eldönteni: vajjon melyik veszteségünk a legnagyobb? Az ország területének majd héttizede az azon élő több millió vérünkkel, vagy az a kivételes nagy vérözön, amelyet a turáni fajok keménységével és becsületességével küzdő népünknek áldoznia kellett, avagy talán az a hitbeli gyengülés, az illúziók köddé foszlása, amely a gyászos vég és az igazságtalan ítélet után úrrá lett a lelkeken? Sajátos nemzeti hivatásunkba vetett hitünket, amely joggal lehetett a legszárnyalóbb és legszebb valamennyi nemzeté közt, fájó veszteségeink közé kell sorozni. Nem hihetett-e minden nemzetnél szebben és erősebben az, amelyik ezer évet élt meg társtalanul, az ellenségektől övezett és áhitott Duna-medencében, Európa kellős közepén, népek országútjainak örökös találkozó helyén? S csak ő tudott itt tartósan gyökeret verni. S nem volt-e nagszerű hivatás a miénk: kulturát és civilizációt védeni Kelet meg-megújuló rohamai ellen és terjeszteni mind meszebbre a civilisációt? Ki ne álmodta volna tovább e történetet a jövőbe, a midőn a magyar ész és a különféle béklyóiból felszabaduló magyar cselekvőképesség a Balkánt és a messze Keletet kulturailag magához emeli, gazdaságilag testéhez fűzi s ezzel tovább éli a középkor végén meglankadt, de már az erdélyi fejedelmek alatt is újra éledő hivatásszerű életét? Mindenképpen szárnyat adó missio-érzés, mert nem exkluzív, nem csupán egy faj érdekét szolgáló, hanem az egész emberiség fejlődésének érdekében álló. — Durva pöröly csapást mért a trianoni béke az okkal-joggal álmodók álmaira. Vasától, erdejétől, vízi erőitől, köszvényének legjavától és egyéb nagy-

tömegű nyersanyagától megfosztott országunk alig-alig teljesítheti azt a hivatását, hogy a nyugati iparosodás terjeszkedésre hivatott előőrse legyen az elmaradt Balkán kapujában. Sőt pusztá létünk elé is az akadályok serege tornyosodik. Nemzeti kulturánk fénye — félős — megtörik, hiszen világító tornyait, ősmagyar kultur-központjainkat: elsőrendű városaink seregét vágták el tőlünk. Ezek voltak az alacsonyabbrendű kulturákat és fajokat békés eszközökkel beolvasztó kohók, a Duna-medence hódításra és szenvedésre ítélt fájának előretolt pionirjai, amelyekről joggal várt oly sok nagy Beksicsünk.¹

Ellenséges szomszédok rosszakarata, nagy elszigeteltségünk, de kivált nemzeti jövőnk s megváltásra váró három és fél millió határon túli magyar vérünk írja elő kötelezőleg tennivalóinkat. Ez kényszerít arra, hogy a belső megerősödés útján tizet lépjünk addig, míg ellenfeleink egyet. Az emelkedés és haladás lendítő kerekét: az állandó önelégedetlenséget kell egyidőre nemzeti geniusszá avatni. Széchenyi szellemébe kell elmerülnünk s az ő igazságaiból kell nap nap mellett erőt meríteni a nemzet erőinek a feltámasztására. Az ő igazsága az *önismeret* hatalmán alapult; a nemzet ismerete a nemzet lelkiismeretének őrévé avatta Széchenyit. A lelkiismeret parancsszava pedig mindig határozott és egyértelmű, mert az ismereten alapuló szeretet hívja életre. Innen a Széchenyi szakadatlanul egy irányba haladó, lázas *reformtevékenysége*, a mely még ma is annyi erőt és hitet ad.

Szigoru önismeret és ez alapon tisztító tüzként ható reformátori munkásság: ez korunk magyarjainak nagy feladata.

* * *

A megbetegedett nemzettest legszembeszökőbb kóros tüneteit óhajtanók vizsgálat tárgyává tenni, nyomozva *azon szálak után, amelyek elvezetnek a kórokozó erőkhöz.*

A társadalmi életünkben mutatkozó törvényszerűségek figyelembevételével s a betegség súlyához mérten fogjuk megjelölni az utakat, amelyeken a reformátori tevékenységnek haladnia kell.

¹ „Egy tucat nagy és magyar város biztosabban fenntartja a magyar nemzetet a következő ezredévben, mint fenntartotta az elsőben az ősiség és a meggye” (Magyarosodás és magyarosítás Bp. 1893. 63 l.)

Előrebocsátandó, hogy bajainkat nem vagyunk hajlandók kizárólag a végzetes háború számlájára írni; épp ezért az ajánlandó orvosszerek közt is lesz olyan, amelyik a közbejött nagy értékrombolástól függetlenül is ajánlandó volna. De viszont a tervbevett — első pillantásra talán tulságos radikálisnak tetsző — eszközök is rávilágíthatnak arra, hogy egy rendkívüli tényezőnek, t. i. a példa nélkül álló háborúnak hatalmas része volt azon tünetek előidézésében, amelyeknek orvoslásáról a dolgozat második részében szó lesz. A háború égetőbbé, láthatóbbá tette a régi sebeket, de nagy tömegben vetett felszínre új bajokat is.

Minden értékelés ősforrásában: *az emberi életben szenvedett veszteségeket kell leg súlyosabbaknak tekinteni.* Ezek a veszteségek pótolhatatlanok. Buday formára is csillogó művének szavaival élve mondhatjuk, hogy „mindegyik állam, a mely egyáltalában kardot rántott a nagy küzdelemben, csatavesztes, bárhog y diktálja is ma a békét: az üresen maradt bölcsők körül veszítette el a harcot, nem engedvén megszületni a jövő nemzedék munkaerőit.”¹

A népesedés terén a háboru előtt sem hiányzottak az intő jelek. Egyes országok és fajok legjobbjainak komoly okuk volt borult arccal nézni nemzetük jövője elé. A magyar faj embertermő erején is észlelhetők voltak bizonyos fogyatkozások, a melyek egyfelől egyes vidékekre kiterjedő és itt-ott immár a faj-degeneráció határmesgyéjét érintő gyermekkorlátozásban,² másfelől a fiatal sarj időelőtti elsenyvedését eredményező nagy csecsemőhalandóságban nyilvánultak. — S mégis mily ártatlan veszély volt ez — kétségtelen súlya ellenére is — a néptest mostani megtámadtatásához képest!

A háboru a népességet és a népesedést úgy *mennyiségi*, mint *minőségi* tekintetben vészes válságba sodorta. Ezekkel a részben közvetlen, részint közvetett kártevésekkel — főleg a jövőre szóló jelentőségükkel kapcsolatban — bővebben kell foglalkoznunk, nemkülönben ama tételünk indokolásával is, hogy a *magyar fajnak* miért van *különös oka*

¹ Buday László: A megcsontított Magyarország. A M. T. Akadémia Léway díjával kitüntetett mű. Bp. 1921. 34. l.

² Ezzel távolról sem mondjuk azt, hogy fizikai degeneráció okozta a magyar egykét, hanem igenis azt, hogy a különböző okokból táplálkozó egyke, mint tünet a népegész szempontjából degeneratív jellegű.

arra, hogy a veszteségeket kétszeresen érezze s hogy éppen ezért a környező népeket túlszárnyaló tevékenységgel igyekezzék enyhíteni a bajokat.

A harctéren elesettek, a mögöttes országrészek kórházaiban sebesüléseikben v. harctéren szerzett betegségeikben, úgyszintén hadifogságban elhaltak adják azoknak a közvetlenül a háboru által okozott fájdalmas veszteségeknek összességét, a kik a nemzeti munka és fajfenntartás számára egyszer s mindenkorra elvesztek. Hogy vajjon ezek végleges számát egyáltalában megtudhatjuk-e: nagyon kétséges. Winklernek több oldalról idézett munkájában¹ foglalt adatok távolról sem tekinthetők véglegeseknek. Csak az 1918 év szeptemberéig szenvedett veszteségek szerepelnek számaiban; a háboru végvonaglása előtt indított s szintén sok vért emésztő ellenséges offenzíva áldozatai épp úgy hiányzanak belőle, mint a fogságban elhaltak. A nélkül, hogy a becslések ingatag talajára lépnénk, le kell szögeznünk, hogy az 1917 év végéig Winkler által kimutatott veszteség-részesedésünket feltételezve az 1918 év szeptemberéig terjedő időre, 563000-et tesz ki a sértetlen Magyarország halottainak a száma. A tényleges veszteség a számítás említett fogyatkozásai miatt, — ismételnünk kell — sokkal nagyobb. A fizikai erő és fajfenntartás szempontjából legértékesebb korban elhalt gigantikus tömeg a megfelelő koru élőknek (1900—1865-ös születésűek) legalább is 10%-át teszi ki. Valószínű azonban, hogy minden hetedik-nyolcadik jelzett koru férfi, (vagyis kb. 13—14%) elveszett a nemzet számára.

Közvetve azonban még nagyobb számú áldozatot kívánt a háboru. A bevonulások következtében a születések száma alászállott. Buday szerint az elmaradt születések száma a lefolyt 5 évben (1915—19) 1.491.000 volt². A születések száma — feltételezve is, hogy a férjes és nem férjes nők szülési valószínűsége a béke évekkkel szemben hanyatlást nem mutatna — a közel jövőben szükségszerűen kisebb lesz mint a múltban, egyszerűen azért, mert a férfi népességben szenvedett hiány következtében a szülésképes nők között kevesebben lesznek a férjesek, mint a múltban; már

¹ Winkler: Die Totenverluste der öst-ung. Monarchie. Wien 1919. (Hivatalos adatok nyomán.)

² Buday i. m. 38. l.

pedig a férjes nők termékenysége 5—6 szorta nagyobb, mint a hajadonoké. A születési hányadosnak ezen okból leszorított szintje mindaddig nem emelkedhetik a rendes magasságra, a míg a harctérre már ki nem került elemek s az újabb nemzedékek nem fogják kizárólagosan megtölteni a nemzéképes korosztályokat.

Ekkor azonban egyéb baj lesz. A fajfenntartók (munkabírók) közé kerül a ritka sorokkal képviselt négy évi háborús ivadék. Ezek a rendes évjáratoknak alig felét teszik. Ezt nyomon követi az a szintén elég gyér nemzedék, a mely a mostani férfiszegény társadalmunk szülötteiből fog felnőni. De hát van-e egyáltalában ma *normális* nemzedék? Ha a háborús és háború utáni többlet-halandóságtól eltekintünk, akkor az 1901—1914. évek szülöttei mondhatók normálisan telített évjáratoknak. Ahhoz képest lesz kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb a születési számunk, hogy a fajfenntartó korúaknak mekkora hányadát teszik az 1901—1914-es szülöttek s majdan ezek leszármazottai. Már ebből is sejthető, hogy ezek az évfolyamok azok, a melyekre a népességi politikusnak a legnagyobb figyelmet kell fordítania; ez a mi drága gyöngyként kezelendő népesség-tartalékunk.

A népesség mennyiségét rontó hatásoknak nem értünk még végére. A megnövekedett halálozási hányados is fokozta s hihetőleg fokozni fogja a természetes szaporodásban észlelhető hiányt. Az u. n. nyers halálozási viszonzyszámok elburkolják a valóságot, szebb színben tüntetvén fel azt, mivel bennük nem jut kifejezésre a megváltozott korösszetételnek a halandóságra gyakorolt befolyása. A halandóságnak leginkább kitett csecsemőknek és az 1—4 éveseknek a háború folytán bekövetkezett fokozatos csökkenése nyilvánvalólag alászállíthatná az összhalandóságot anélkül, hogy a halandóság tényleges javulásáról szó lehetne. A halottak és az élők kor szerinti tagozásával lesz lehetséges megmérni a háború halálozás-fokozó hatását. Budapesten a székesfővárosi Statisztikai Hivatalban végzett ez irányú vizsgálódásaim megdöbbentő eredménnyel jártak. Különösen az 1—4 évesek halandósága, de általában a serdülő koré is, majd a háború harmadik évétől kezdve (1917.) a csecsemők veszélyeztetettsége növekedett nagy mértékben, ha a kor zavaró hatását a születések számának havonkénti számbavételével (Ráth—Madzsar rendszer)

kiküszöböljük. Az 1—4 évesek halandósága 1914-től 1918-ig közel 60%-al romlott. A csecsemőké a háború végén 20%-al volt rosszabb, mint az elején. Veleszületett vérbajban, gyermekaszályban 3, illetve 8-szorta sűrűbben pusztultak a csecsemők a háború végeztével, mint békében.

A *minőségben* okozott károkat megállapítani alig lehet. A rokkantak nagy száma, az amúgy is megrostált életerős korcsoport munkaképességét s ezzel gazdasági fajsúlyát lerontja. Ezeknek minden bizonnyal kisebb lesz családalapítási valószínűségük s anyagi helyzetüknél fogva hihetőleg kevesebb számu gyermeknek fognak életet adni, mint az ép emberek. Itt már a minőségi sülyedés mennyiségrontó mellékhatásával állunk szemben. Az még bizonyosabb, hogy a háborúval megszaporodott tüdőbajosok és nemi betegek a faji átlagnak nem csupán minőségi hanyatlását jelentik, de az ily egyének házasságainak nagyobb meddőségét s a születendő gyermekek csekélyebb életerejét is. Ha mindezek tetejébe arról sem feledkezünk meg, hogy jó négy éven át a harctérre nem alkalmas s így biológiailag alsóbb-rendű réteg nagyobb részt vett a faj szaporításából, mint a faj fenntartásra kíváncsatos elem, akkor az ezután következő nemzedékek minősége felől nincs sok okunk jó véleménnyel lennünk. Hogy azután ez megint mily jelenségeket fog felidézni a népmozgalom terén, (életképesség és szaporodási képesség) azt, jóllehet határozott jóslásoktól egyelőre tartózkodunk, nem nehéz elképzelni.

Nem kell Kassandrának lenni ahhoz, hogy a legmélyebb aggodalommal nézzünk a jövőbe. Az utánpótlás forog veszelemben. Komolyan kell félnünk, hogy bizonyos idő múlva a születések nem fogják meghozni a kellő sarjadékot. Kivált 1935-től kezdve lesz mindinkább fenyegető a baj. Ekkor jut a fajfenntartók közé a háborus szülöttek gyér gárdája. (1915—1918-as szülöttek). A helyzet csak részben fog javulni, négy évvel később (1939), amidőn a normálishoz ugyan közelebb álló, de annál még mindig lényegesen kisebb számú (1919-es és a jelenlegi) szülöttek nőnek fel a nemzéképes korba. Sőt ezt a javulást is illuzóriussá fogja tenni a kellően telített évjáratoknak (1901—1914) a fajfenntartásra alkalmasok sorából leendő lassankénti kiöregedése. A helyzet ismét akkor javul némileg, amidőn a fennti normális korcsoport

szülöttei is bekerülnek a fajfenntartók közé. S nyílt kérdés marad, hogy vajjon a háboru által életrehívott gazdasági és szociális jelenségek helyes beavatkozás hijján nem fognak-e a pusztán mechanikus erők működésére tekintő számvetésünket túlszárnyaló, kedvezőtlen jelenségeket kiváltani a népesedés terén. Nem hiányzik az a nézet, amely nemzetek bukását a népesedés terén mutatkozó elfajulásos tünetekre vezeti vissza.¹ Görögország és Róma politikai hatalmának hanyatlását megelőzi az elterméketlenedés, amelyet olyan megrázóan ecsetel Polybios: „Az egész ország — ugymond — gyermek és emberhiányban szenved, a városok elnéptelenedtek, a földek nem virulnak, jóllehet nem látogatott minket háboru s dögvész. Mert az emberek hajhásszák a pénzt és a kényelmet. Nem akarnak már házasodni s ha mégis megteszik, akkor sem nevelnek fel többet egy, legfeljebb két gyermeknél a végből, hogy bőségben felnevelve, gazdag örökséget hagyhassanak reájuk.”² Ha társtalan s ezer sebből vérző fajunk nem akar kihullani az idő nagy rostáján, akkor mélyen meg kell szivlelnie e szavakat. Nem lehet elég meszsire nyúló eszközöket alkalmazni a veszedelem elhárítására.

Különösen azért nem, mert ha mindaz, amit a nép szervezetének megrendüléséről mondtunk volt, megállja helyét, akkor *kétszeresen vonatkozik a magyar állam határain belül élő magyar fajra*. Winkler munkájára kell ismét utalnunk, noha az ő egybeállítását, amelynek alapján a különböző nemzetiségek halottveszteségeit vélte tisztázottnak, nem tartjuk kifogástalannak. Az ő reprezentatív jellegű abszolút számaiból megkísértem kiszámítani a megcsonkított ország halottveszteségét, összehasonlítva az elszakított részekkel.³ Eredmény: A megcsonkított ország — bár az ipari, közszolgálati stb. felmentések folytán a halottveszteségektől kevésbé érintett városi népesség sulya a megmaradt részen

¹ V. ö. Burgdörfer: Das Bevölkerungs-problem. München 1917. 28. és 29. lap.

² Idéve Burgdörfer i. m. 2^a. 1.

³ Minthogy a békeszerződés sok megyéből csak kis töredékeket, egy-két járást hagyott meg számunkra, ki kellett számítani e maradványok valószínű halottveszteségét is. Gsupán azokat a járásokat véve figyelembe, amelyek vagy egészben vagy pedig nagyobb részben megmaradtak, az illető megyében Winkler által tapasztalt halott veszteség kulcsát alkalmaztam reájuk.

nagyobb — 1000 lélekre 26·58 háborus háborus halottat sirathat, míg az elszakított részek halottvesztése 24·20%. Több vért vesztettünk, mint a nemzetiségek. Fejér, Jásznagykunszolnok és több más szinmagyar megye jár elől a hősi halottak számával. Munkaképességünket és fajfenntartó erőnket már csak a nagyobb vérvesztés miatt is több veszély fenyegeti, mint a Magyarország testén élősködő új államokét. A kép még jobban elsötétedik, ha a megcsonkítással járó s itt bővebben nem részletezhető hátrányokra gondolunk, amelyek kellő beavatkozás nélkül a népesedés elé tornyosuló akadályokat a megmaradt területen — a vérvesztéségi teherföltséssel is — megtéteznék. (Ipari és nyersanyagban, valamint segédanyagban mutakozó hiány, fanélküliség, hajtóenergiákban való hiány és mindehhez viszonyitva elég sűrű népesség. Mindmeganhyi levezető csatornája és feltarthatatlan zsilipje egy félve félt emigrációnak!)

Ezenkívül egyéb — hogy ugy mondjuk — demografiai okaink is vannak, amelyek miatt a jövőben a magyarság népesedését jobban féltjük, mint a nemzetiségeket. A megmaradt részek népességében Budapest részesedése igen jelentékeny, (az össznépesség közel 12%-a) s általában a városi népesség súlya is jóval nagyobb, (csaknem 30%) mint az elszakított részekben (14%).¹ Már pedig a gyermekkorlátozás terjedésében a háborút megelőző egy-két évtizedben európa-szerte a városoké volt az elsőség. A megcsonkított Magyarország tehát — ha később a városi születési hányados fokozottabb csökkenésére vezető okok ellensúlyozását nem karoljuk fel, vagyis ha nem folytatunk nagyvonalu népesedéspolitikát — *praedestinálva* van arra, hogy különösen keleti és délkeleti szomszédainál kisebb számú s egyre kevesbbedő sarjadékot neveljen fel s hogy ennélfogva a *bölcső versenyében* velük szemben *vesztes maradjon*.

Népességünk jóval *proletarizáltabb* jellegű, mint a szomszédoké. Nem csupán s nem is főleg ipari munkásságunk viszonylag nagyobb számára gondolunk, hanem elsősorban mezőgazdasági népességünk osztálytagozódására. A mezőgazdasági munkások és cselédek az összes mezőgazdasági kereső népességnek 45·7%-át teszik, míg a teljes Magyar-

¹ Buday i. m. 268. 1.

országban csak 37·6%-ot.¹ A születéscsökkentő okok behatóbb tárgyalása alkalmával számszerűleg is megvilágítjuk majd a proletarizáltság és a születési index időbeli alakulása közt észlelt összefüggést. Itt csak előrebocsátjuk az eredményt, amely szerint a proletár-népesség súlyával fokozódik a születési hányadosban — idők folyamán bekövetkező — csökkenés. Ezzel nem mondjuk azt, hogy a mezőgazdasági nem önállók születési indexe kisebb, mint a földtulajdonosoké (egyelőre még nagyobb is), csupán azt, hogy közöttük gyorsabban hanyatlak a születési arány, mint az önálló népességben. A proletarizált lakosság fokozottabb elhalálozási veszélyéről s így a természetes szaporodásra gyakorolt bénító hatásáról se feledkezzünk meg.

A megmaradt Magyarország népe azonban jóval *műveltebb* is, mint az elszakított népesség. Már pedig a nemzetközi összehasonlítás szerint tagadhatatlanul inkább a műveltebb országok rákfenéje volt a születési arány következetes csökkenése. Az előbbi törvényszerűséggel éppenséggel sincs ellentétben az utóbbi tétel. Sőt természetes, hogy az ipari és mezőgazdasági (kivált az előbbi) koncentráció elsősorban a legműveltebb vidékeken indul meg.² Tényleg születési hányadosunk a háború előtt már jobban csökkent, mint a nálunknál műveletlenebb oláhoké, szerbeké vagy ruténeké.³ Semmi reményünk nincs, hogy ez az irányzat javunkra megváltozzék, természetesen ha tartózkodunk minden serkentő befolyásolástól s általában a beavatkozástól. Ellenkezőleg! A békekötés gúzsba kötő gazdasági rendelkezései s ennek következtében az egyéni érvényesülés csökkent lehetőségei, a valutáris és termelési okokból a függő osztályhelyzetűekre nehezedő drágaság mint megannyi ólmos felhő borítja be a magyar népesedést azelőtt sem osztatlanul derült horizontját. Születési számra, hálandóságra egyaránt kedvezőtlen kilátások. Ezzel szemben az oláh és szerb faj fiai — legalább pillanatnyilag — nem álmodott konjunkturák rózsaszín szemüvegén nézhetnek a közeljövőbe. Gondoljunk csak az oláhok birtokreformjára, amely a kisajátítás és a kényszerbérlet eszközeivel hirtelen

¹ Buday i. m. 91. 1.

² Hogy nálunk bizonyos állandósított akadályok a mezőgazdaságban túlkonzentrációt idéztek elő, az más lapra tartozik.

³ V. ö. Magy. Stat. Közl. Új sorozat 50. kötet.

több százezer birtoknélkülinek. illetve kis földdel birónak nagy előnyöket készül nyújtani, (természetesen csak oláhoknak) gondoljunk az oláh és szerb paraszt szemében nagyszerű konjunkturákra, amit a berendezkedő új államok nagy tisztviselőszükséglete jelent s ami az az amúgy is megnövekedett nagyságu birtokon gazdálkodó család esetleg fölös számú fiú tagjának biztos elhelyezkedést, felemelkedést ígér; szóval az intelligencia-képződés lendületet vesz — nyilván — mesterséges eszközökkel is elősegítetvén. Ez az intelligencia-képződés azonban a földet *közvetlenül igénylők* táborát csökkenti s így a születési hányados hanyatlásának az a forrása, amely a birtok szétdarabolása miatti félelemből fakad, sokat veszít erejéből. A kivált oláh vidékeken különben is súlytalanabb mezőgazdasági proletariátus csökkentése az oláh elszakított terület születési arányának nagyobb állandóságot jósol. Ézzel szemben nálunk az értelmiségi középosztályban nagy a telítettség. A kilátások siralmasak. A földműves osztály népfőlélegének másik és pedig nagyobb levezető csatornája: az ipar ezer sebből vérzik.

De elég a *multra* vetnünk egy pillantást. A *vesztes* országok népmozgalma a háború alatti és közvetlen utána való hanyatláson túlesve nem lendül fel oly biztatóan, mint a győzteseké. Oroszországot és Japánt egyfelől, Franciaországot és Németországot másfelől szembeállíthatjuk a mondottak igazolására, hozzátéve, hogy ezek a háborúk a néperő aláaknázása és a vesztes félre háramló gazdasági következmények súlya tekintetében eltörpültek a mostani mellett.

Jutott 1000 lélekre élveszületés

	Oroszország	Japán	Franciaország	Németország
1902.	49·1	32·8	1868. 25·7	36·9
1903.	48·1	32·0	1869. 25·7	37·8
1904.	48·5	30·5	1870. 25·5	38·5
1905.	44·8	30·3	1871. 22·9	34·5
1906.	47·0	29·0	1872. 26·7	39·5
1907.	46·6	33·1	1873. 26·0	39·7
1908.	44·2	32·7	1874. 26·2	40·1
1909.	43·9	34·2	1875. 25·9	40·6 ¹

¹ Winkler: Die Totenverluste stb. Wien 1919. 82—84. 1.

Vagy hogy többet ne mondjunk: London születési aránya 1000 lélek után az 1920. év első heteiben gyakran elérte, vagy megközelítette a 40-et. Aki a béke-London népmozgalmát ismeri, annak épp eleget mond e szám. Szóval a *győztes* avagy az — esetünkben — a győztesekhez csatlakozó *hatalmak a bölcső versenyében láthatóan nagyobb esélyekkel indulnak*.

Lényege szerint a néperőnek a háború okozta szenvedése nem egyéb, mint egy példa nélküli nagy, kiméletlen *antiselectio*. A közre kívánatosabb személyek és tulajdonságok következetes bukása és elmerülése a kevésbbé kívánatossal szemben. A testileg legjobbak s ezek közül is a lelkileg legértékesebb (a bátrabbak és több szociális érzékkel bírók) pusztulnak el legtömegesebben. De kiválasztottak a faj fentartására a faji reprodukcióra legkevésbbé alkalmasak. A faj *denenciációját* tehát elsőrendűen szolgálja a modern háború.¹ De vörös fonalként végighúzódik az *antiselectio* az egész vonalon. A fizikailag is értékesebbnek tartott, műveltség dolgában vezető, az európai kultúrközösséget sok szellemmel megajándékozó s a gazdasági koncentrációban is előljáró faj: a *magyarság szenvedte a súlyosabb vérvesztéseket*, az emberiség szempontjából kisebb faji értékű nemzetiségek a csekélyebbet. A *tuberkulózis és a nemi bajok* terjedésében és az utódokra ebből háramló káros következményekben is egy kiterjedt *antiselectiot* láthatunk. Egyedülálló népünk létérdeke parancsolja a termékenységet. Ezzel szemben a háború, mint a tagadás szelleme, meddőséget ír elő. A meddőség, mint faji küldetésünk megvalósulásának alattomos gátja szintén *antiselectionalis* jellegű.

A *lényege* szerint *antiselectiós* bajt minden bizonnyal csak úgy fog sikerülni leküzdeni, ha a népesedés szempontjából kiválasztjuk a népesedésre kedvezően ható erőket s ha kiválasztjuk a faj mennyisége és minősége szempontjából

¹ A régi háború ezzel szemben bizonyos fokban előnyös kiválasztást is produkált. A testi erőnek, a leleményességnek sokkal nagyobb szerepe volt, mint ma s épp ezért az a háború a harcra alkalmasok közül a legkisebb biológiai értékeket ölte meg. Géporszak háborújában a testi-lelki kiválóságnak alárendeltebb a szerepe s a kiválasztás épp olyan esztelen és lelketlen, mint maga a gép.

értékes egyéneket, családokat. Minderről a második részben lesz szó.

* * *

Az ember-termelésben beállott deficit mását megtaláljuk ez *anyagi termelésben* is. A háborús évek részletes termelési statisztikája ezidőszereint nem állván rendelkezésre, nehéz határozott ítéletet mondani a termelés visszafejlődéséről, bárha az 1915-ki Statisztikai Évkönyv egy-két adata már előre vetíti árnyékát a termelés hanyatlásának. Ilyen adatok az ugarnak hagyott terület növekedése, a több emberi munkáskezet igénylő művelési ágak területének csökkenése, (cukorrépa, dohány), a széntermelés hanyatlása. Hogy azóta a helyzet — főleg az ipari termelés terén — rosszabbodott, egyelőre adatok hiányában is hitelt érdemlően köztudomású.

A termelés hanyatlásának talán öt főforrását különböztethetnők meg. Persze ez nem jelenti azt, hogy ezek minden esetben megannyiszor elkülönülten észlelhető okcsoportok. Hatásaikban sokszorosan összefonódnak. De azért — úgy véljük — még sem merő scholasticismus az okok következő megkülönböztetése:

I, A munkászekeknek a bevonulás miatt bekövetkező apadása, majd a háború után az elesettek és foglyok végleges, illetve időleges hiánya. Ha a termelés körül egyéb baj nem is volna, termelésünknek pusztán az emberanyag hiánya miatt is szükségképpen kisebbnek kellene lennie, mint békében. Éppen ezért az emberhiány abszolút termeléscsökkentő tényezőnek mondható.

II. A hadsereg rengeteg anyagfogyasztása hívta életre az állam papírpénz-gazdálkodását. Ez pedig tetézte azzal, hogy a nyersanyagokat, félgyártmányokat stb. nyújtó külföldi piacoktól fokozatosan elvágattunk s így saját kismennyiségű készleteinkre utaltattunk, egy hatalmas drágasági folyamatot idézett elő. A drágaságra a hatályos kereslettel nem bíró vásárló szükségleteinek fokozódó mérséklésével válaszolt. Ez a körülmény — tetézte később az árviszonyokat egyre inkább befolyásoló valutáris ingadozásokkal — a termelés kiterjesztését nem ajánlotta. A keresletet képviselők száma megapadt, de a megmaradt rétegnek semmi ár nem volt elég nagy ahhoz, hogy azt meg ne fizesse. Ez a réteg volt a földdel vagy pedig magángazdaságilag jól forgatott

tőkével rendelkező elem. Ezek a föltétlenül szükséges termékek és iparcikkek előállításával és közvetítésével a hadsereg szállítói lettek s mint ilyenek is, a drágulási folyamat áthárítására képesek voltak. A nagy forgalom, kevés haszon jelzavát a kis forgalom nagy haszon kényelmesebb, de a közösségre veszélyesebb elve váltotta fel. A jövedelem eloszlásban beállott eltolódások — hiányozván az a hatalom, amely a létesült uralmi helyzetnek a kedvezményezettek részéről való megszilárdítását komolyan ellensúlyozni megkísérelte volna — egyre fokozódtak, úgy hogy — lehet mondani — a háboru harmadik évétől kezdve az ország népességének jelentékeny hányada részére már nem egy elsőrendű szükségleti cikk is luxuscikké vált. A kereslet köre megszűkült, de a megmaradt kereslet viszonylagos nagy fizetőképessége a mennyiségre csekélyebb termelésnek is rendkívül bő ellenértéket biztosított. Az így létrejött áruapadásnak csak velejárója a közvetítő kereskedelem felburjánzása, amely a jövedelemeloszlási zavarnak csak tünete lévén, a termelés csökkenésének önálló okaként sem állitható be. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a megzavart egyensúlyt nem fokozta a lánckereskedők hada. Ezen okok javarészt ma is hatnak, bár ujabban erejük csökkent.

III. A szerencsétlen háboru-véggel és a békekötés rendelkezéseivel függ össze a harmadik ok-komplexum. A leszerelés katasztrofális módja következtében a háboru folyamán megizmosodó hadi ipar leszerelési tervezetét nem vitték keresztül s a termelés irányának, tárgyának fokozatos átalakítása helyett az üzemek tekintélyes részében a munka teljes beszüntetése következett. A béke tételes intézkedései, amelyek számos nyers anyagtól megfosztották az országot, szintén itt említendők. A fogyasztó piacok bizonytalansága, a megszállott területekkel való forgalom hiánya, a kiméletlen oláh megszállás (40.000 vagon, rengeteg élő állat és gép) eléggé nem hangsúlyozható termelés-csökkentő tényezők. Hogy a kommunizmus, amelynek lángralobbanását bajos a hármaskör csoportban felsorolt tényezőkkel — bár részleges — összefüggésbe nem hozni, szintén részes volt a termelés csökkenésében: az tanainak és az emberi természetnek kollíziójából folyólag a szerzett tapasztalatok nélkül is állitható volna.

Ezek az okok azonban másodlagosak, átmenetiek.

IV. Azonban termelésünk elégtelensége miatt a háború zavaró hatása nélkül is panaszkodnunk kellene. Nem szükséges ezuttal statisztikai adatokkal támogatni azt a közismert igazságot, hogy Magyarország mezőgazdasági termésátlagai messze elmaradnak a nyugati államok eredményeitől. Hogy lakástermelésünk nem állott azon a színvonalon, mint fejlettebb országokban, arról nagyvárosaink, — első sorban Budapest — szobánkénti lehetetlen sűrűsége eléggé meggyőzhet. Hogy az ipari termelés egy főre eső értéke még jobban elmarad, az is csak megemlítendő. Más kérdés az, hogy az elmaradás oka miben rejlik? Meddő vállalkozás volna a hátrányt eredményező okok bonyolult szövedékéből egyenként kihámozni a legkülönbözőbb súlyú és minőségű erőket. Inkább csupán — a nézetem szerint — döntő okot emelem ki.

Bajos meg nem látni, hogy Európában a legnagyobb termés-átlagokat mutató területek, mint Belgium, Hollandia, Anglia, Dánia és Nyugatnémetország vagy az elvárosiasodott társadalmak megtestesítői, vagy pedig központi helyzetet foglalnak el a nagy ipari termelő centrumok között (Dánia, Hollandia.) Nyomon lehetne követni az összefüggést, amely a városi élet fejlettsége és az őstermelés intenzitása között fennáll. Ez egyébként egészen természetes. Csak nagyszámu és vásárlóképes fogyasztó adhat ingert a mezőgazdaságnak többtermelésre. Az az átalakulás, amely a mezőgazdaságban világszerte észlelhető s amelyet az egyoldalu szemtermelésből való kibontakozás és a sok családi munkaerőt foglalkoztató konyhakertészeti, kereskedelmi növények termelése és a többtermelést trágyanyújtásánál fogva hatékonyan előmozdító állattartás jellemez, szintén megkívánja a nagy felvevőképeségű közeli fogyasztási piacot. A kérdés tehát oda módosul: miért nincs és miért nem volt régtől fogva nálunk nagyobb számú és fogyasztóképesebb városi lakosság? A súlyos handicapot jelentő s az ausztriai közösséggel egybefüggő, inkább politikai természetű akadályokat (vámközösség, szabad elhatárolás hiánya stb.) itt mellőzzük s csupán arra utalunk, hogy a városi népesség kialakulása, belső felépítése és gazdasági fajsúlya egyáltalában nem független a város erőforrását képező falusi népesség összetételétől, osztálytagozódásától. Nálunk a nagybirtok túltengése miatt aránylag nem volt elég nagyszámu és fogyasztóképes kisbirtokos osztály, amelynek

ereje, virágzása a városi élet fellendülésének előfeltétele.¹ Egészen más, sokkal nagyobb számu és jobb minőségű szükségletei vannak az önálló kisbirtokosnak mint a mezőgazdasági proletariatusnak. A piac terjedelme, a vásárlókéesség foka tehát nagyobb a kisbirtokosnál, mint a mezőgazdasági munkásoknál. Az előbbi jobb fogyasztója lévén a város termékeinek, természetes, hogy a nagybirtokban és proletariatusban gazdag tájak nem jó várostermő talajok.² A földműveléshez tartozó munkás réteg ugyan a város fejlődése szempontjából éppen nem jelentőség nélküli. Ez adja a termelés folyamatába az emberi munkaerőt a maga fölőlségéből. Ebből a rétegből táplálkozik elsősorban a város. Minthogy azonban ez a réteg nálunk a városi termékek fogyasztására hivatott kisbirtokosokéhoz képest túlságos jelentékeny, a túlnagy munkáskínálat miatt a gyári és egyéb városi munkás bére nem emelkedhet annyira, hogy a proletaritust feleslegének egy másik számottevő része ne fogjon vándorbotot kezébe (Amerikai kivándorlás). Éppen mivel a városi népességet adó mezőgazdasági proletariatusban túltermelés volt nálunk, valamint azért is, mivel a termelés elégtelensége miatt gyenge államháztartásunk a város egyéb függő rétegeit sem tudta kellően fizetni, (tisztviselőség) a mi városaink vásárló képessége szükségképpen csekélyebb, mint — teszem fel — a német vagy angol városoké. Hogy ez nem szolgál kellő ösztönzőül arra, hogy a mezőgazda és főleg kisbirtokos osztály intenzívusabb művelési rendszerhez folyamodjék: könnyen érthető. Szóval a városi népességünk nemcsak számra súlytalanabb, de belső felépítésére nézve is gyenge, a nyugati államokénál csekélyebb felvevőkéességű.³

V. Ezeken a materiális okokon kívül ne kerüljék el figyelmünket azok a lelki okok sem, (quasi imponderabilia) amelyek szintén gátolják a termelő munkát. A készlet visszatartásával, — a termelés színhelyével: telekkel, földdel üzhető spekuláció, a fölős számu közvetítő kézhez tapadó és úgyszólván fáradozás nélkül szerzett haszon, a nemzetközi

¹ V. ö. Földes: Társadalmi Gazdaságtan II. 1913. 37. és 39. l.

² L. Kenéz: Nép és föld. A gazd. élet statisztikája I. Bp. 1917. 103. l. (Sering észleletei.)

³ Nincs itt helye annak, hogy az állítást a statisztikai adatok egész arzenáljával bizonyítsam (halandóság, adózás, lakásügy stb.)

fizetési eszközök értékingadozásainak ügyes kihasználásával elért konjunkturális nyereségek láttára a két keze munkájával dolgozó vagy hivatalbajáró, szükségletei lefokozására kényszerült egyén hite megrendül, értékelő képessége többé-kevésbé elhomályosul. Hisz az új értéket teremtő munkáért nyomorgás a fizetség, de élvezet és könnyű élet jut azoknak, akik a köznek mi ellenszolgáltatást sem adnak. Az értékelés alappilléreinek a megingása a közmorál átalakulására vezetett. Az új morál szerint az az ügyes, követendő ember, aki jól él... az él jól, aki nem termel! Nem érdemes dolgozni! E lelki okok, amelyekhez számítandó a hirtelen meggazdagodottak, vagy bár fokozatosan, de nagy mértékben megvagyonosodott tömegek (a földdel bírók is) jóllakottsága, mint az erőfeszítő termelő munka érthető gátja, az előbb említett okok következményei; csirái a II—IV. alatt kifejtettekben rejlenek. Azonban az anyagi rugók hatása alatt romló közmorál hatásában önállósulhat s ezzel a termelés bajainak számottevő kórokozójává válik.

Minden kultura éltető elemét és a haladás kovászát támadta meg a háború akkor, a midőn a közgazdaság központi értékét: a termelést kezdette ki. A termelésben feltétlenül értéket lát a nemzetgazda. Mindaz, ami ezt a termelést bénítja, lényege szerint antiselectionalis erő. Nehezen érthető azoknak az okoskodása, a kik a túltermelésben valami „sui generis” bajt látnak. Magában a termeléstöbblet sohasem lehet egy rossz valami, hisz többtermelésből mindig csak jobb élet származhatnék. A hiba mindig csupán ott lehet, hogy a társadalom bizonyos rétegei nem termelnek, illetve nem termelhetnek annyit, hogy az állítólagos „túltermelés” fölös mennyiségének látszó productumait megszerezhessék.¹

Dolgozatunk második felében mondandókra tekintettel

¹ Most közelebből nem érdekel a kérdés, hogy vajon a nem termelésnek, látszólagos túltermelésnek az oka miben rejlik? Abban-é, hogy a kellően nem termelő rétegek nem rendelkeznek munkájuk eredményével oly mértékben, mint szükséges volna, avagy hogy lakásbér és telekbér címén többlet fizetnek a munka jogáért, semmint kellene, avagy talán abban, hogy egyes rétegek (nemzetek) a nemzetközi helyzet rájuk nézve kedvezőtlen alakulása miatt kis vásárló erejű fizetési eszközökkel rendelkeznek s ezenfelül esetleg termelvényeik számottevő részét kénytelenek ellenszolgáltatás nélkül egy más nemzetsopornak átadni?

is hangsúlyoznunk kell, hogy magában a minél nagyobb termelésben nem szabad kedvezőtlen tünetet látni. Az egyoldalu termelés okainak módosítására irányuló beavatkozásnak van értelme, de a termelést csökkenteni, szabályozni: az élet parancsszavát figyelmen kívül hagyó és az életszínvonalat alászállító nonszensz: az emberi összlet elleni merénylet.

A többtermelést kikényszerítő és az u. n. „túl”-termeléses jelenségeket emberi számítás szerint távoltartó mélyreható reform-intézkedésekre van szükség.

* * *

Mielőtt azonban a negatívumok sivatagából a pozitívumok oázisára vinne utunk, meg kell még állapotnunk a fentt kifejtett okok egy részszerű tüneténél. A *társadalmunk osztálytagozódásában* beállott kedvezőtlen elváltozásról szólnunk röviden. Elsősorban a középosztály és nevezetesen a fix-fizetésesek válságára gondolunk. Vérbeli antiselectio tünet! A nemzeti eszmények leghivebb hordozóját, a nemzeti szellem kifejezésére — kulturájánál, a nemzet történetének és hivatásának átérzésénél fogva — legalkalmasabb tényezőt s a kulturális fejlődés legtermészetesebb pillérét alapjában meg-ingatta a háború és talán még inkább a háború utáni két év. Ez a réteg adott lelket és stílust az állam épületének. A nemzeti lét irányítására már csak azért is ez a réteg volna a leghivatottabb, mert az anyagi termelésnek érdekhullámaiától viszonylag leginkább ment maradhat és így a közügyek iránti érdeklődés és a hazaszeretet nála kevésbé vegyül az egyéni önzés salakjával, mint a többi társadalmi osztálynál.¹ Csak természetes, hogy az értékesebbnek és kíváncsabbnak buknia kellett! Ezzel szemben a nemzet kulturális értékeivel együttérzést és megértést még alig feltüntető s a nemzeti geniusz megtestesítésére több oknál fogva is alkalmatlan rétegek nem álmodott gazdagságra tettek szert. — Ezt az erőeltolódást, középosztályunk jövőjét nem lehet magyar szivünk megrendülése nélkül szemlélni. A nemzet szempontjából értékre oly nagy különbségeket mutató osztályok erőeltolódása nem maradhat nyom nélkül kulturánk, jogalkotásunk színvonalára és erkölcsi világfelfogásunkra sem. A nyomasztó

¹ Az ellenséges megszállást átélők egyhiszem fenntartás nélkül alá fogják írni e sorokat.

anyagi helyzet egyrészt magának a vezetésre praedestinált középosztálynak állandósult szellemi értékeit ássa alá, másfelől pedig azáltal, hogy anyagilag — s idővel számbelileg is — meggyöngül ez az osztály, a társadalomban élvezett hangadó szerepe mindinkább alászáll. Így magasabb kulturális, etikai színvonala is kisebb súllyal fog birni a társadalomban.

Azokkal szemben, akik ilyen és ehhez hasonló végzetes konzekvenciákat nem hajlandók levonni a középosztály pusztulásának tényéből, csak még a következőkre utalunk: Nemzetiségeink csaknem matematikailag pontosan abban az arányban részesedtek a törvényhozásban, a mily mértékben rendelkeztek számbavehető középosztállyal. A nemzetiségi kérdés is a szerint volt veszélyesebb, vagy kevésbé veszélyes. Tekintsük a nemzetiségi öntudat fokmérőjéül a saját erőből fenntartott iskolák arányszámát, a nemzetiségi alapon szervezett pénzügyi intézeteket és az országgyűlési képviselőválasztásokon az illető nemzetiségek programjával fellépő képviselőkre eső szavazatok számát. E három ismérv gyakorisága tekintetében nemzetiségeink a következő sorrendet mutatják: erdélyi szász, oláh, szerb, nyugati tót, keleti tót és ruthén. A középosztály nagysága tekintetében a sorrend ugyanaz. Ruthén „nemzetiségi” kérdésünk a szó közhasználatos értelmében nem volt. A magyar fajba való beolvadás sorrendje nagyban egészben ugyanez volt. Erősíti tételünket a hazai németiség (nem szász) esete, a melynek az intelligencia sorába lépő tagjai nagyrészt magyarnak vallják magukat. A nép főleg városban, de újabban már vidéken is magyarosodik. Az összetartó erő a középosztály. Ebben az osztályban lüktetnek a legelevenebben a faji ideálok. — Politikai és kulturális megújulások sem választhatók el a mindenkori középosztálytól. — Mindez természetes. A nemzet hivatását az értheti át, az tüzhet ki nemzete számára célokat, a Linek a nemzet multja véérébe ment valóság. Ez válik a nemzet igazán szerves tagjává.

Társadalmunkban beállott ezen erőeltolódást annál végzetesebbnek kell tekintenünk, mert hiszen békében sem volt az értelmiség (kivált a fizetési) osztályhelyzete olyan, a milyenre magasabb műveltsége és helyzete fontossága alapján méltán igényt tarthatott volna. — E mellett a középosz-

tály már a háboru előtt is rendkívül terméktelen volt. Fahlbeck svédországi adatai nyomán különösen Wolf hangsúlyozza a mi adatainkkal is egybehangzóan azt a tényt, hogy a szellemi foglalkozásúak reprodukтив képessége igen csekély. A mostani viszonyok a családalapítási lehetőséget is megrontva minden bizonnyal még jobban aláássák a gyermeknemzési ösztönt. E látszólag zajtalan, de annál szomorúbb tragédia mellett nem mehetünk el szó nélkül. A nemzeti szempontból fontos rétegből immár nem sarjad ki a kellő hajtás, amely nemesebb és elsőbrendű kultur értékeket örökölhette s amely épp ezért a tradíciókon alapuló szerves fejlődés szószólója lehetne. — A szinte szükségszerűleg fokozódó terméketlenedése a középosztálynak idővel az osztályellentétek kiélesedésére vezethet, csökkenvén a természetes kiegyenlítésre és ellensúlyozásra hivatott réteg jelentősége.

Igy — bár a középosztály válsága csupán kísérő jelensége a nagy válságnak — mégis különös figyelmet érdemel s kötelességünkké teszi, hogy az ajánlandó orvosszereknél mindig figyelembe vegyük azt is, hogy vajjon azok a középosztályra milyen hatással lesznek. Hisz kulturánk és nemzeti jövőnk sorsától elválaszthatatlan a középosztály kérdése.

II.

A cél adva van. — *Néptermelő erőnket*, amelyet a háboru lerontott egészen a nemzeti létet veszélyeztető mértékig. *fokozni* és az *anyagi javakat*, amelyek országunk népességbefogadó képességét emelik *szaporítani*. A népesség pótlása és a többtermelés: ez a kettős feladat. *E kettő egymástól elválaszthatatlan*. A népesség szaporodása — egészséges jövedelemmegoszlás mellett — hatalmas ösztönző erő a többtermelésre, viszont a termelésbeli többlet előfeltétele a megnövekedett népesség elhelyezkedésének. A kevés gyermekes családokban s az ily családok nagy számát mutató nemzetekben a vállalkozási készség és a termelő erők megfeszítése csökken; e helyett átalakulnak tőkekölcsönző, járadékélvező társadalmakká.¹ Bertillon Franciaországnak a világversenyben, külkereskedelemben való lemaradásáért — egyébként

¹ Oldenberg: Die Mehrung des Nachwuchses. Schriften der Zentralstelle für Volkswohlfahrt Heft 12. Berlin 1916. 19. és 20. l.

valóban érthetően — a gyermekkorlátozást okolja.¹ Következik tehát, hogy az átgondolt népesedési politikának egyúttal helyes gazdasági politikának is kell lennie, épp úgy mint a hogy jelen viszonyaink közt jó gazdasági politika is csak az lehet, amely a népesedéspolitikai célkitűzéseket nem keresztezi. Szerves összhangnak kell uralkodnia népesedési és többtermelési politika között. A népesedéspolitika és többtermelési politika logikai feltételezettsége az eszközök lehető közösségének vagy legalább is az eszközök hatásbeli azonosságának követelményét vonja maga után. Lelkiismeretlen és neveltséges vállalkozás volna a népesség minden eszközzel való szaporítása a nélkül, hogy a terület népességbefogadó képességét emelnők és éppugy hiú ábrándozás volna többtermelésről beszélni fogyó vagy csökönősen stagnáló népesség mellett. Amidőn egybekapcsoljuk a népesedési politikát a többtermelési politikával: egyben sejtetni véljük, hogy nem apró fogásokkal, tüneti kezeléssel, hanem a lehető távolfekvő motivumok befolyásolásával kívánunk célhoz jutni. Hogy e mellett a védekezés rendszerével egybekapcsolható és kevésbbé hatékonynak tartott eszközöket sem engedjük ki kezeinkből, az már csak a jelenségeket, mint szerves kapcsolatokat tekintő álláspontunkból folyik.

Kiinduló pontunkból következik, hogy a Malthus-féle aggályok ab ovo tárgytalanok nálunk. Hiszen a népesség szaporítására irányuló törekvés összekapcsolandó a terület népesség-eltartó kapacitásának fokozásával. De még ettől eltekintve sem engedhetnők meg magunknak azt a fényűzést, hogy éppen mi meditáljunk a népszám korlátozása felett. Egészséges nép nem térhet erre az útra. A kivételesen nagy vérveszteség pótlása és fajunk baráttalansága, kis száma egyaránt intenek, hogy oly nemzeteknek engedjük át a Malthus fekete szemüvegén való világszemlélet előjogát, amelyek nagyobb népszámmal, földrajzilag és politikailag veszélytelenebb poszióban és a közel jövőt illetőleg kevésbbé feladat-teherrel indulnak a népek versenyébe.

Hangsúlyoztuk, hogy a *népességbefogadó* képességet kell emelni. Ez alatt — eleve tisztázandó — nem csupán az élelmi szereknek több ember táplálását lehetővé tevő

¹ Bertillon: Depopulation de la France. Paris 1911. 30. 1.

gyarapítása értendő. Hanem értjük alatta az összes megélhetést nyújtó kereseti lehetőségek szaporítását. A békekötéssel az ország tulnyomóan agrár jellege némileg tompul és ép ezért az ipari és egyéb foglalkozási ágakat fokozott figyelemben kell részesíteni.¹

Az ipar-forgalmi kereseti ágak aránylag sokkal több embert képesek eltartani egy és ugyanazon területen, mint a tisztán őstermelő jellegű ágak. Mombert ezt a különben áttetsző tényt közelebb azzal indokolja, hogy minél több átalakító folyamaton megy át a termelt jószág, annál nagyobb és pedig hatványszerűleg fokozódó mértékben emelkedik a jószág pénzben kifejezett egyenértéke.² Az ipar elsorvadása és az egyoldalú mezőgazdasági államtypusra való visszatérés amellet, hogy a differenciáltabbról a differenciálatlanabbra való átmenetet s így a fejlődés alapszellemével ellenkezőt kívánna tőlünk, egyuttal népesedésünket, de az 5-ik lapon kifejtettek értelmében magának az őstermelésnek a színvonalát is veszéllyel fenyegetné. A föld korlátolt terjedelme, a föld csökkenő hozadékképességének érvénye, a gépek használatának terjedése egyaránt bizonyos határt szabnak az egyoldaluan mezőgazda országok népsűrűségének. Ezzel nem mondjuk azt, hogy Magyarországon a föld népeltartó ereje ki van aknázva, de állítjuk azt, hogy a nagyipari termelés és a többi (forgalmi) foglalkozások további bénulása minden egészséges népesedési politikának szárnyát szegné, a születési többlet kivándorlás alakjában elfolynék, sőt rövidesen az effectív fogyás sem volna elkerülhető. — Nemzeti öngyilkosságnak minősítendő az a közelmúlt tanulságai alapján bizonyára érzelmi szálakkal is átszövött óhajtás, hogy Magyarország alakuljon át tisztán őstermelő állammá.³ Hazánk ön-maga ellen ezáltal annál nagyobb bünt követne el, mivel balkáni szomszédaink iparosodásban erősen mögöttünk állván, szénben még szegényebbek lévén, kiváló elhelyezési

¹ Erre vonatkozólag 1. bővebben Buday többször idézett művét 43. és 49. lap.

² Mombert: Bevölkerungspolitik nach dem Kriege, Kriegswirtschaftliche Zeitfragen Tübingen 1916. 30 és köv. l.

³ Az a körülmény, hogy az entente szándéka is ez és hogy ezze vigasztalnak minket, egymagában is elég volna, hogy merő ösztönből — ne kövessük.

területet jelentenek — már csak közelségüknél fogva is — ipari termékeink számára.

* * *

Néptermelő erőnket fokozhatjuk egyrészt a születések számának emelésével, másrészt a halandóság csökkentésével.

Minthogy a születési arány csökkenése és a túlnagy halandóság régi sebei Magyarországnak, a születési arányt csökkentő és a halandóságra kedvezőtlenül ható és már a béke-időkben felfedett okok ismeretét az elkövetkező népesedési politikának értékesítenie kell. Legfőleg csak annyi a változás, hogy immár mélyebbre ható eszközökre van szükség, mint békében.

Nagyon hangoztatandó, hogy a születési arány emelésére épp úgy szükség van, mint a halandóság csökkentésére.¹ Nem érthető azoknak az okoskodása, a kik a születések mai hanyatló irányzatának kivételt nem ismerő szabályszerűséget tulajdonítanak s e törvényszerűség bálványá előtt leomolva feladják az irányzat megfordítására vagy legalább is jelentékeny mérséklésére irányuló küzdelmet.² Felfogásuk természet-tudomány-ellenes és végeredményben nem egyéb, mint a társadalomra nézve fennálló oksági törvények apriorisztikus tagadása. Ha a születés ténye végeredményben a szülők nemzési akaratán fordul is meg, viszont ez a nemzési akarat a legkülönbébb motivumoktól befolyásolt. Ha jelenleg a gátló motivumok szaporodóban vannak és ha a gátló motivumokat megismerjük, akkor mi akadály a sincs annak, hogy az ezekre zsibasztólag ható erők felkeltésével megfordítsuk az irányzatot. Helyesebb volna csak annyit mondani, hogy a születési arányt befolyásoló okokat ma még talán nem ismerjük olyan pontosan, mint a halandóságot determináló tényezőket. Feledik e mellett a pessimisták, hogy a születések hanyatlása nem egy időtlen-időktől észlelt jelenség. Nálunk a 80-as évek derekáig, Németországban a 70-es évekig épp ellenkezőleg jó néhány évtizeden át inkább fokozatosan emelkedett a mutató. — Amenyire fogyatékos adataink sejteni engedik: Anglia és Hollandia a születési renaissance útján haladnak napjainkban.

¹ Hangsúlyozza ezt Buday is, (i. m. 62–63. l.) de bizonyos — szerintem — nem kellően okadatolt kétkedésnek ad helyet a sikerrel illetőleg.

² Pl. Szekeres: A jövő nemzedék pusztulása Bpest 1920 4. l.

Kelet kapitalistája: Japán immár jó két évtizede csaknem évről-évre több szülöttel s lassan emelkedő születési rátával dicsekedhetik.

Egy olasz statisztikus (Mortara) szavai szerint: „A születések hanyatlásában beálló félszázéves szünetelés talán a világalummal biztosítaná az illető népnek”.¹ (Mortara) Nem világalumra, de létének biztosítására a magyar fajnak inkább van szüksége a növekedő számu szülöttek seregeire, mint — talán a franciát kivéve — bármely más nemzetnek. Ebből következik, hogy a népesedési politikában a *súlypontot éppen a születésekre helyezzzük*. A halandóság elleni küzdelemről azonban már csak azért sem feledkezünk meg, mivel a születések emelésére tervbe vett eszközöket olyanoknak találom, hogy egyben a halálozási index javulását is biztosítandják. A születések, illetve halálozások számának változása és az egyéb tényezők közötti okozati összefüggések szemmel tartásával kell célunk felé törekednünk, lévén az okokat figyelmen kívül hagyó népesedési politika alig egyéb jóakaratu kuruzslásnál.

Sajnos, ily keretek között nem lehet helye annak, hogy a születési arányt determináló s ujabban annak csökkenését maga után vonó okokat részletesen sorra vegyük. Végeredményben — az egyetemes óvóintézkedések megtétele céljából — amugy sem zárkozhatnánk el bizonyos általánosítás elől s a viszonylag legkifejezettebb, legáltalánosabb ok vagy okok számbavételére kellene szorítkoznunk.

Épp ezért csak a legáltalánosabb, vagyis az esetek viszonylag legszélesebb körében fellelhető — hogy ugy mondjuk — vezérmotívumok (vélt és általunk valódinak tartott) rövid vázolásával érjük be.

Széles körben uralkodik az a felfogás, hogy a születések hanyatló irányzata a *vagyonosodás* következménye. Bertillon¹ idevágó kutatásainak hatása alatt, de egyéb, saját vizsgálódásai alapján is Brentano és Mombert főképviselői annak az irányzatnak, amely a vagyonosság és a születési arány hanyatlása közt okozati összefüggést hirdet. Következtetéseik nem nyugszanak megtámadhatatlan alap-

³ Idézve Oldenberg: Die Mehrung des Nachwuchses Berlin 1915. c. művéből 29. l.

¹ Bertillon: La natalité selon le degré d'aisance (Bulletin de l'Institut internat. de statistique XI. 163. 1.)

kon. Főleg módszertani kifogásokat tehetnénk. Így elsősorban: a születési aránynak a különböző társadalmi osztályokban egyugyanazon időpont alkalmával észlelhető különböző nagyságából még nem lehet következtetést vonni arra, hogy a társadalom születési arányának csökkenésében (tehát időbeli alakulásában) a kisebb születési aránnyal bíró társadalmi osztályé a főszerep. Szóval a bizonyos időpontban fennálló különbségekből nem lehet a változásokat indokolni. Aki ebből akarna biztos következtetést vonni, az úgy járna, mint az, aki egy két ismeretlenes egyenletet egy egyenlettel akarna megoldani. Mert nyilvánvaló, hogy ha a vagyonosság születéscsökkentő hatását be kell bizonyitanom, akkor ki kell mutatnom vagy azt, hogy az illető társadalomban a vagyonosabb réteg oly jelentékenyen növekszik, hogy ez indokolja egymagában a hasonló idő alatt bekövetkezett hanyatlását a születéseknek (ez a tökéletlenebb, de még elfogadható módszer) vagy pedig azt, hogy a különböző társadalmi osztályok közül tényleg a vagyonosabbaknál csökken erősebben a születési mutató, mint a kevésbbé vagyonosoknál. Egemagában a momentán helyzet mit sem mond. Pedig a főbizonyítékok ugyyszólván kizárólag a tényleges állapotból indulnak ki. Vagy pedig lássuk a Brentano által annyira kedvelt takarékpénztári betéteket, amelyeknek egy főre eső összegét a különböző vidékeken egybeveti a születési viszonyszám változásával. Eltekintve, hogy a fentemlített módszertani hiba itt is zavarja a tiszta látást, még egy dologra felhívják figyelmünket Wolf és Oldenberg. T. i. ez az összeállítás nem tisztázza az ok és okozat szerepét. Brentanoék így okoskodnak: azért csökken a születési arány, mert nagy a vagyonosság ismervéül tekinthető takarékpénztári betétek összege. Vajjon nem éppen oly logikus a kérdés ily feltevése: nem-e azért nagy és azért növekszik a takarékpénztári betétek összege, mert kevés a gyerek? Hogy a különböző társadalmi osztályok gyermekhalandóságának különböző mértékű javulása mennyiben alterálja a születési hányados alakulását s így hogy vajjon a különböző osztályok nettószaporulata is apad-e s hogy ez az apadás egyforma-e vagy különböző a más-más osztályhelyzetűeknél, ezek oly finomságok, amelyek nélkül a vagyon szerepét a születések hanyatlása terén nem lehet tisztázni. Erre csak egy beható család-

statisztikai felvétel és a nemzetségek számában beálló változások nyujtanának feleletet.

Ha a jólét és a születések hanyatlása között az összefüggés olyan következetes volna, akkor nyilván azon évek után, amikor agrár országokban a termés silánysága, iparos országokban az ü. n. tultermelés miatti válságok következtében a nélkülözés széles rétegekre kiterjed, fel kellene szöknie a születési mutatónak s a különösen jó évek után le kellene szállania. Mondanunk sem kell, hogy éppen fordítva áll a dolog. Vagy a háboru utáni rossz élet által kivált városokban sujtott lakosságnak e teória igazsága szerint most kiváló termékenységet kellene mutatnia. Persze, ha minden helyen és időben igaz volna Mózes második könyvének mondása: „De minél inkább sanyargatják vala a népet, annál inkább növekedik és sokasodik vala.”

Hogy a fokozódó jólét közvetlenül csökkenti a születési hányadost, erre vonatkozólag módszertanilag kifogástalan bizonyítékot nem láttam.¹

Éppen azért, midőn a csökkenés magyarázata után kutatunk, helyesebb elszabadulni a nagyrészt uralkodó állást elfoglaló teoriától és belemerülni a beszélő számaink sűrűjébe s figyelmes szemlélet után az életből felállítani a teóriát.

Következetességgel észlelhető, hogy a mióta a születések hanyatlásának kérdése aktuálissá vált, a városok sokkal erősebb mértékben kivették részüket a csökkenésből, mint a faluk.² A városok közt is fokozat van. Így pl. hazánkban legjob-

¹ „Magyarország városi és vidéki népessége“ c. és az Akadémia Kőrössi díját nyert, de idáig még kiadatlan munkámban az adótehernek egy főre eső átlaga alapján kategorizáltam megyéinket — vizsgálván a születési arány időbeli alakulását — s bizonyos a vagyon-elmélettel összhangzó eredményekre jutottam, de ezt sem tartom kifogástalannak, mert hisz ez egy főre eső adóteher egy durva átlagszám. Vajjon hol nagyobb az általános jólét, ahol 5 ember fizet egyenként 2000 koronát és 95 ember a 3 koronát s ahol ez egy főre eső adóteher 102·85 K vagy pedig ott, ahol 50 ember fizet 60 koronát és 50 ember 70 koronát s ahol az egy főre eső adóteher csak 65 korona?

² 1000 lélekre esett élveszületés a 27 thj. városban vármegyében 1000 15-49 éves férjes nőre élveszületés a 27 thj. városban a vármegyékben

1881	38 04	43 83	1890/91	194 6	218 6
1900/01	31 92	39 16	1900/01	185 5	216 7
1910/11	28 37	36 00	1910/11	162 7	201 1
Ha az 1881-es arány ...	1000	1000	1890/91 =	1000	1000
1910/11	746	821	1910/11 =	836	933

(Kiszámítva a Magy. Stat. Közl. új folyam V. és új sorozat 7.27, 50 és 61 k. alapján.)

ban csökken a születési mutató az iparos, kevésbé a foglalkozásilag vegyes és csekély mértékben az őstermelő városokban. Az ipar és ebből is a nagy ipar koncentrációs pontjait lakó városi népesség sokkal nagyobb mértékben függő elem, mint a vidéki, a gazdaságilag önállóak száma sokkal kisebb lévén, mint falun, a gazdák és a mesteremberek tipikus földjén. Ha nemcsak a várost a vidékkel, hanem a *termelésre elüti különböző társadalmakat* vetjük egybe, akkor is megtaláljuk azt az összefüggést, hogy a *függő anyagi helyzetűek* nagyobb számát mutató társadalmak *propagatív képessége gyorsabban csökken*, mint a sok önálló egyént felmutató társadalmakban. Keresve sem lehetne jobb példát felhozni erre, mint a német birodalom egyes tagállamait, t. i. Bajorországot, Poroszországot és Szászországot. Három fokozat. A még agrár jellegű, önálló kisgazdák nagy számát mutató bajor mellett a porosz az ipar és a mezőgazdaság harmóniáját mutatja, de már úgy mezőgazdaságilag, mint különösen iparilag sokkal nagyobb foku koncentrációval karöltve, míg Szászország az ipar és nevezetesen a nagyipar jellegzetes hazája. Ime az eredmények:

	Ezer 15—50 éves férjes nőre élveszületés ¹		Csökkenés	1880—81-es arány száza- lékában ²	Őstermelő ‰	Iparforgá- lomhoz tar- tozó ‰
	1880—81	1911				
Bajorország	285·7	215·1	— 67·6	— 23·9	51·5	44·9
Poroszország	278·4	204·6	— 73·8	— 26·5	36·8	56·0
Szászország	271·8	152·3	— 119·5	— 44·0	13·5	78·7

Minél lazább kötelékek fűzik az egyént a földhöz, annál nagyobb az eshetősége a házassági termékenység csökkenésére. De a földdel egybefűzött elemek termékenysége sem alakul egyformán. *Különbőség van a kapcsolat közvetlenségének foka, szerint, vagyis aszerint, hogy mint tulajdonos műveli-e a földjét, avagy mint munkás.* Szóval az őstermelés osztályhelyzetileg *különböző* elemeinek születési indexe nem alakul az idők folyamán egyöntetűen. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a Központi Statisztikai Hivatalnak a népmozgalmat a foglalkozással egybevető eredményei, amelyekre az e kérdéssel

¹ Statistik des Deutschen Reichs Bd 256 Berlin 1913. 32—33. I.

² Statistik des Deutschen Reichs Bd 211 Berufsstatistik Abt X. 150 lap.

behatóan foglalkozó Kovács Gábor¹ építhetett, kívánni valót hagynak fenn. Az eredmények azért nem értékesíthetők az őstermelésre nézve, mert „a népszámlálás és a halálozási statisztika foglalkozási adata e tekintetben nem egyöntetű”.² Tegyük hozzá, hogy nemcsak a halálozási, hanem általában a népmozgalmi statisztikáé sem.³ Ép ezért helyesebbnek véljük a közvetett bizonyítás módszerét alkalmazni. Megvizsgáltam, hogy vajjon tulnyomólag agrár jellegű megyéinkben az egészségesnek tekinthető kisbirtokos osztály (5—50 holdas) és az u. n. mezőgazdasági proletariatus (mezőgazdasági munkásság és cselédség) milyen arányban áll egymással. A birtokos osztályt 100-al egyenlőnek véve, e számhoz viszonyítottam a proletariatus. Ezen arány szerint öt kategóriába osztottam megyéinket.

Ezen kategóriákban azután vizsgáltam a születési hányados időbeli alakulását.

Egyfelől a születési arány tekintetében adataink bizonyosága szerint a mindenkori maximális 1884—86-ki időközt, másfelől a legutóbbi népszámlálás körüli éveket (1909—12.) vettem a számítás alapjául.

Eredmény: azon megyék születési hányadosa, a melyekben a proletariatus aránya az 5—50 holdasokhoz (=100) képest.

	130—	105—130	80—105	55—80	—55
1883—86	49.72	46.65	46.50	44.54	41.34
1909—12	38.74	37.04	36.82	35.86	34.00
csökkenés	10.98	9.61	9.68	8.68	7.34
„ ‰-ban	22.08‰	20.60‰	20.84‰	19.49‰	17.75‰ ⁴

Az osztályhelyzetileg függőbb s a földjáradék élvezetében nem részesedő munkásréteg kivehetőleg gyorsabban csökkenti a gyermeklétszámot; ugyan el kell ismernünk, hogy a csökkentésre több tere is volt. Ez azonban nem változtat azon, hogy a proletár színezetű vármegyék születésben

¹ Különösen Kovács: „A népesedés elmélete.” Debrecen 1908. és „Vér és Kenyér.” Debrecen 1908. c. művében.

² Buday: Népünk halandósági viszonyai Bpest 1917. 13. 1.

³ Nemcsak az egyes területek születési hányadosának időbeli alakulása, hanem a különböző őstermelő rétegek (kisbirt. mezőgazdasági munkás stb) korösszetételének alakulása is eleve abszurdummá minősíti azt, hogy a mezőgazd. munkásság születési indexe 46.3‰-ról 53.2-re javult volna.

⁴ Idézve említett kiadatlan munkámból.

mutatkozó egykori nagy fölénye a többi megyékhez, így az átlaghoz képest egyre csökken.¹ Jellemző, hogy Magyarország *legkevéssbé proletarizált mezőgazdasági rétege*: az erdélyi szász a legutóbbi évtized alatt ugyszólván teljesen változatlan születési arányszámot mutatott. A természetes szaporodás pedig kivétel nélkül minden megyében növekedett. Így pl. volt az 1000 lélekre eső születések száma az ugyszólván kizárólagosan kisbirtokos német lakosság között:

	1900/01	1910/11	változás	
	évek átlagában			
Szeben --- --- ---	30·2	30·2	—	—
Nagyküüllő --- ---	29·6	29·5	—	0·1
Besztercze—Naszód	27·1	26·5	—	0·6
Kisküüllő --- ---	31·2	34·2	+	3·0
Országos átlag ---	38·4	35·1	—	3·3

Hogy a gazdaságilag nagyobb védelemre szoruló rétegek születési hányadosa ujabban erősebben hanyatlik, mint a birtokos osztályoké, arról Kenéz² és Wolf³ szintén közvetett, de más módon elért eredményei is meggyőzhetnek. Számbevehető adatok nélkül jutott erre a következtetésre Beksics,⁴ inkább intúcióval, mint indukcióval. — A születések ujabban észlelt csökkenése elsősorban a függő rétegeket érintő veszély. E tételünk érvényét nem érinti az a tagadhatatlan tény, hogy egykés vidékeink tulnyomólag kisbirtokosok. Amint az egyke irodalom elég gazdag anyagából kiderül, az esztelenségig fajult gyermekkorlátozás vezető motívuma a birtok elaprózástól való félelem, amelyet a terjeszkedés lehetetlensége vált ki az egykétől sújtott kisbirtokos vidékeken. A terjeszkedésnek útjában álló nagybirtokot és kivált az egyke főfészkeiben

¹ Abból, hogy a mezőgazdasági nem önálló népesség születési aránya a közölt adatok szerint ma még magasabb, ne vonassék végleges következtetés a kisbirtokos és munkás réteg embertermelő erejére. Csak gondoljunk a mezőgazdasági munkás nagy halandóságára, kivált rettenetes csecsemő halálzására. (V. ö. Buday: Népünk halandósági viszonyai Bp. 1917. 13. és köv. l.)

² Kenéz: A gazdasági élet statisztikája I. Nép és föld Bp. 1917. 99. és köv. l.

³ Wolf: Der Geburtenrückgang. Jena 1912. A teendőkről szóló fejezet kiinduló pontját képezi fentti tételünk.

⁴ Beksics: A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációs Bp. 1896. különösen V. és VII. fejezet.

(Baranya, Somogy, Tolna) jelentékeny kiterjedésű kötött — főleg hitbizományi — birtokokat okolja a legtöbb válasz, amelyet az egyke okára feltett kérdésre adtak.¹ Tehát inkább kivételes jellegű, kedvezőtlen jelenség a kisbirtokosok közt lábrakapó egyke. Azonban általános születési arányunk csökkenését ezen egykés vidékek magatartása annál kevésbé sem tudja elhatározóan befolyásolni, mivel a kimondottan egykés községek (20‰-nél kisebb születési hányadossal az össznépeességnek mindössze 0.93‰-át teszik.)² De ettől eltekintve újabban még az egykétől fertőzött dunántúli református kisbirtokosság születési indexe is kevésbé romlott, mint a kisebb számú önálló elemet felmutató egyéb lakosságé.³ Intő jel arra, hogy a kisbirtokosok szórványos egykétjét inkább kivételes okok eredményeként előállott és régibb keletkezésű tünetnek tekintsük és ne fogjuk egy kalap alá a születések általános hanyatlásának egy-két évtizede mutatózó jelenségével, főleg úgy ne, hogy a kisbirtokosok gyermekkorlátozását, mint az országos irányzatot magyarázó okot tüntessük fel. A tényekkel egyáltalában nem igazolható ez az állítás. Csattanó ellenmondásra találna — a fentiekén kívül — abban is, hogy az éppen részben dunántúli reformátussággal telepített kisbirtokos községek, ahol a családoknak bőven van földjük s hol lomha birtokóriások a terjeszkedési akaratot csirájukban el nem fojtják, pompás, szinte oroszországi színvonalra emlékeztetően magas születési quotiensekkel dicsekedhetnek. (Nagysármás Krassószőrényi telepes községek sorozata.) Ugyanezt bizonyítják a belső kolonizáció útján levő és általában mozgást, terjeszkedést engedő Duna—Tisza közti, tekintélyes részben önálló elemekkel rendelkező falvak születési viszonyai.

¹ V. ö. Különösen Buday Dezső: Az egyke Baranyamegyében Bpest 1909. 12 és köv. l. Valamint az idevágó irodalomból Neubauer Dezső: Kisbirtokosaink egygyermekrendszere különösen Somogyban Magy Társud. Szemle 1910. 947. és köv. l.; Gróf Széchenyi Imre: Az egyke Bpest 1906; Dr. Szentiványi Ferenc: Az egyke a Tiszarózsza szögében 14. l.

² Említett akadémiai pályamunkáimól.

³ Volt e születési arány csökkenése 1000 lélek után 1900—1910-ig:

	Baranya	Somogy	Tolna
a reformátusok között	— 2.63	— 4.57	— 4.21
a nem reformátusok közt	— 5.55	— 5.21	— 5.20

(M. Stat. Közlöny Új sorozat 7. és 50. alapján kiszámítva.)

Nem szükség hangsúlyozni, hogy az eddigi eredmények (városi, függő réteg és a mezőgazdasági proletáriátus kivehető erősebb részesedése a születés csökkenésében) ellenkezőnek a jóléti teoriával. De menjünk tovább. Ki lehet mutatni, hogy a gazdaságilag függőbbnek tekinthető elemek *sorsuk javultával nagyobb propagációra képesek, míg helyzetük romlásával nemzeti tevékenységük is alább hagy.*

A gabona és állati táplálékok áringadozásának a születési arányszámra gyakorolt befolyását tettem vizsgálat tárgyává, külön választva az ország népességétől azt a 17 várost, amelyben a földmiveléssel foglalkozók aránya összlakosságuk 20%-át nem éri el. Az 1880-tól 1910-ig észlelt árakat és ennek megfelelően az 1881-től 1911-ig terjedő születéseket vettem a vizsgálódás alapjául.¹ A gabona árak és az állati árak magas volta — mondani sem kell — elsősorban a városi lakókat sújtja. A nyomor nagyobb lesz.

A vizsgálat alá vont 31 évet bontsuk lehetőleg egyenlő szakaszokra. 4 hatéves és 1 hétéves csoportra bontva az 1880=1910-ig terjedő és az áralakulás észlelésének alapjául szolgáló időszakot, a következő eredményekre jutunk:

Átlag	Az 1867-77-es árakat 100-nak véve, volt a gabonamélték és állati termékek indexe		1000 lélekre eső születések száma			Eltérés:
			a 17 városban	az ország többi részében	A városi szül. hányados a vidéki 100-kában	az átlagos árindexről (l. rovat legalsó sor 93.82)
1880-85	96.37	1881-86	34.66	45.42	76.31+	2.55-0.54
1886-91	86.67	1887-92	33.94	43.08	78.78-	7.15+1.93
1892-97	83.85	1893-98	33.76	41.06	82.22-	9.97+5.37
1898-903	90.75	1899-904	30.39	38.59	78.75-	3.07+1.90
1904-910	109.30	1905-911	26.97	36.79	73.31+15.48-	3.54
1880-910	93.82		31.21	40.61	76.85	— —

Figyelmes pillantást kell vetni a táblázat 1., 4., 5. és 6. rovataira. Egy következetes összefüggésnek jövünk nyomára. Város és vidék születési aránya annál inkább közeledik egymáshoz, minél jobban esnek az elsőrendű életszükségleti cikkek árai. A megfelelő maximumok és minimumok úgy

¹ Bud statisztikája alapján a növényi és állati táplálékok Sauerbeck rendszerű indexeinek középátlányosát számítottam ki; nem tökéletes eljárás, de az eredmények érvényét mégcsak számbavethetőleg sem érinti ez a kissé kifogásolható középátlányos.

fedik egymást, olyan zavartalan a szabályszerűség összhangja, hogy szinte matematikai pontosságu összefüggésről szólhatunk, bizonyosságául mindenek fölött annak, hogy a városinak különösen rosszabb életet jelentő drágaság nemhogy fokozza a natalitást, de ellenkezőleg érzékenyen leSORITJA azt. A frappáns összefüggés jellemzéséül még csak annyit, hogy hosszabb szünet után 1903-ban emelkedett az árindex az átlagos fölé (a 31 éves átlagban 93·82, 1903-ban 95·50) s ennek megfelelően ugyancsak hosszabb szünet után 1904-ben szállt le a városnak a vármegyékhez viszonyított születési aránya az átlagos index alá (31 évi átlag 76·85, 1904: 75·80).¹

A sok függő elemet egyesítő város népe azonban a függés dacára is jóval differenciáltabb, sokoldalúbb, mint a vidék. A dúsgazdag tőkéstől kezdve az intellektuelleken keresztül a közelebbi megnevezés nélküli napszámosok nagy tömegéig az anyagi és szellemi különbségek oly tömegével találkozunk, a melyet falun hiába keresnénk. Mit jelent ez? Jelenti, hogy városon a felemelkedés lehetőségeinek száma sokkal több, de nagyobb is egyuttal a Lázár réteg, amelybe való lesüllyedés veszélye jobban kísért városban, mint a vidék kiegyenlítettbb légkörében. A nagy konglomeráció által is élesztett, fokozott verseny a felemelkedést célzó és a lesüllyedéstől visszatartó energiák felcsigázására sarkalja a városit. Hogy a felemelkedést a családot büntető mai berendezkedés mellett a sok gyermek gátolja: alig szenved kétséget. A nagy városokat megteremtő tőke-koncentráció előmozdítja a társadalom differenciálódását; ez bonyolultabb lelki életet von magával. A mi viszonyaink közt ez városok népe jóval tanultabb, műveltebb, mint a vidéké. Viszont a műveltségnek — már csak a csökkenő halandóság következtében is beálló születés-csökkentő hatása meglehetősen valószínű.² Ezt különben a legélesebben az értelmiségi fog-

¹ Sajnálom, hogy helyszűke miatt itt az egész táblát évenként nem közölhetem.

² Azon megyékben, ahol a 6. é. f. lakosságnak több mint 75%-a írástudó (1910-ben) a születési mutató 1884—6-tól 1909—12-ig 21·00/0 al hanyatlott (45·18—35·70/00); ahol 50 75/0 közt volt az írástudók aránya, ott a csökkenés még valamelyest nagyobb 21·30/0 (47·12/00—37·07/00) de az 50/0-nál több analfabetát mutató megyékben csak 15·00/0 (45·91/00—39·02/00).

lalkozásu egyének csekély és az átlagosnál is gyorsabban csökkenő termékenysége bizonyítja.

Ha ezeket az inkább elszórtan felsorakoztatott és az adatot támogató seregét igazán csak helyszüke miatt nélkülöző ténymegállapításokat átfutjuk s igyekszünk beilleszteni azokat a születések csökkenését magyarázó elméletekbe, akkor arra az eredményre jutunk, hogy kétségtelenül *Spencer* szép és igen általános, gazdag tartalom felölelésére képes *elméletét látjuk beigazoltnak a magyar eredményekkel*. Spencer szerint ugyanis az *individuáció* szükségképpen ellentétes a szaporodás fogalmával. Az egyéniség bonyolultabbá, sokoldalubbá válása (*individuáció*) energiáknak kifejtését vonja maga után, amelyek a szaporodástól és a megszorodott sarj felnevelésétől vonják el szükségképpen a kellő energiamennyiséget.¹ Ez idáig ugy hangzanék, mintha egy vigasztalan természettörvény állítana tilalomfát minden arra irányuló kísérletünk elé, hogy a születési arányba beavatkozzunk. De nem így van. Spencer megállapítja ugyanis, hogy egyébként egyenlő viszonyok között a *létfenntartás eszközeinek szaporodása*, a *jobb minőségű és nagyobb mennyiségű táplálék* a szaporulat *növelésére* visz. Ez az utóbbi tény megállapítása a vigasztaló; pozitívum, amibe a népesség politikusnak meg kell fogódznia. Ez ugyanis Spencer immanensnek tetsző népesedési törvényét (*individuáció* és szaporodás fordított aránya) viszonylagossá teszi. A szaporodás arányát és irányát nem egyedül az *individuáció* dönti el, hanem beleszól abba a *létfenntartási* eszközök mennyisége és minősége, illetve azoknak a társadalom tagjai között való mikénti eloszlása.

Nem kell bővebben fejtegetnünk a Spenceri elmélet és a magyar eredmények egybeillő voltát.

A társadalom *individuációja* nem egyéb, mint egyfelől a társadalmat alkotó egyesek műveltségének és általában lelki életének fokozatos fejlődése, valamint a társadalomnak, mint egésznek egyre fokozódó rétegződése, tagozódása. Városaink műveltebb lakosságukkal, ugyszintén azok a vidéki területeink, amelyeken az üzemműközpontosítás folytán a rétegződés s így a társadalom bonyolultabb felépítése előrehaladottabb, valóban jobban kivették részüket a születési

¹ Spencer: A system of philosophy II. Vetter-féle német fordítás 1876—77. 437. és köv. l.

index hanyatlásából, mint azok a területek, amelyeknek műveltsége alacsonyabb, amelyek lakosságának összetétele egyeneműbb. A város, mint a legdifferenciáltabb szerve a társadalom egészének, azután azon nagy osztálykülönbségeket mutató mezőgazdasági területek, amelyeknek nagy proletariatusuk van: ezek azok a sajátos termelési területek, amelyekre vonatkozik első sorban Spencer tétele. — A szaporaság mérlegét azonban nem egyedül az individuáció dönti el, hanem beleszól abba a létfenntartási eszközök mennyisége és minősége. A társadalmi gazdaságtan nyelvén szólva azt jelenti ez, hogy végső soron a termelés mennyisége és különösen a javaknak az egyes magángazdaságok közt való megoszlása (szóval a jövedelemeloszlás) befolyásolja a szaporaság nagyságát. Spencer eszerint megengedi, hogy az individuáció útján erős ütemben haladó társadalom vagy egyes a születések számarányát illetőleg nem mutat feltétlenül ellentétes — vagyis hanyatló — tendenciát, vagy legalább is nem az individuációval megfelelő fokú hanyatlást, amennyiben a rendelkezésre álló élelmiszer és egyéb létfenntartási eszközök gyors ütemben szaporodnak és a társadalom tagjai között kívánatos mértékben megoszlának. Hogy az individuáció magasabb fokára jutott társadalom (város) születésben mutató hátránya tényleg nem csupán magától az individualizáltságtól függ, eléggé igazolták adataink, amidőn kimutatták, hogy a városi termékenység — a vidékéhez képest — aszerint növekedett vagy csökkent, hogy a legfontosabb létfenntartási szükségletek mily mértékben állottak rendelkezésre. Szóval az individuáció nem von feltétlen és vele egyenlő arányú születési minust maga után. Vegyük hozzá, hogy a lelki életre egyaránt differenciáltabbnak tekinthető értelmiségi foglalkozású egyének közül éppen azok a legterméketlenebbek, akiknek a létfenntartási eszközeik legkevésbé vannak meg (középiskolai tanárok, állami tisztviselők megszűnt házasságainak átlagos gyermeklétszáma 2·53, illetve 2·70); már a megyei és községi tisztviselőké 3·05, ill. 3·16; az ipari tisztviselőké 3·67 s a mindennek bővében levő nagybirtokosok házasságaiból átlag 4·42 gyermek születik.¹

¹ M. Stat. Közl. Új sorozat 50.

Összefoglalva a mondottakat: a fokozódó individuáció a születési arányt csökkenti, de a csökkenés mérve nem egyenlő az egyébként egyforma arányú individuálódást mutató társadalmakban. Ott, ahol a létfenntartási eszközökben nagyobb a bőség, (természetesen úgy értelmezve a bőséget, hogy a társadalom minél nagyobb számú egyedei részesedjenek a bő táplálékban stb.) ott a csökkenés mérsékeltebb lesz s elvileg egyáltalában nem zárja ki ez az elmélet azt, hogy a létfenntartási eszközöknek szaporítása és a fennálló viszonyokhoz képest jelentékenyen helyesbbedő eloszlása legyőzze az individuáció születéscsökkentő hatását. Ez esetben a születési index emelkedhetik is.

Valóban, ha soravesszük azokat a konkrét okokat, amelyeket a születések csökkenésének indokolásaként felhoznak, alig találunk olyant, amelyik a fokozódó individuációra, illetve másrészt a létfenntartási eszközök elégtelenségére visszavezethető nem volna.

A műveltség terjedésével fokozódó felelősségérzet kialakulása, amelyre a születések csökkenését egyesek visszavezetik, már bizonyos lelki differenciálódást feltételez. Viszont, hogy a felelősségérzet mily fokú, az a mindenkori létfenntartási eszközök mennyiségétől függ. Szóval itt alanyi értelemben az individuáció, tárgyi értelemben az életfenntartási eszközök ki nem elégítő mennyiségében rejlik a hanyatló index végső oka. A kereső női tevékenység terjedése tárgyi szempontból a társadalom fokozódó differenciálódását (tehát a társ. individuációját) jelenti, alanyi szempontból pedig a nem kielégítő mennyiségű és épp ezért a családnak a termelésben való fokozottabb részvételét igénylő létfenntartási eszközök által okadatolt jelenség. A felfelé való törekvés, (a Dumont-féle „capillaritée sociale”) lényegileg az individuáció tünete; az indító okok között azután tulnyomó a létfenntartási eszközök szaporítására irányuló vágy, amely ferde irányba siklik a gyermeklétszám apasztásával. Mások az egyöntetűbb és primitivebb falusi lakosság városba tódulását, szóval a városiasodást okolják — sok joggal — a csökkenő születési index miatt.

Már többször is említettük, hogy ez a városba tódulás a társadalomnak mindinkább fokozódó tagozódásával s a régebben egységesebb népességnek differenciálódásával egy-

értelmű. A városba hajtó ok azonban elsősorban arra vezethető vissza, hogy a létfenntartási eszközök szaporítása a mai termelési és jövedelemeloszlási viszonyok között a falun már nem volt lehetséges. Az iskolakötelezettség és a munkásvédelmi intézkedések, a melyek meggátolják azt, hogy a gyermek munkaerejét a család kiaknázza s így a születési arányt csökkentő okok közé sorozhatók, lényegileg szintén nem egyebek, mint a társadalom fokozódó individuációjának következményei. A lakásdrágaság, a mely a sok gyermekes családot kétszeresen sújtja s így méltán tekinthető a születéscsökkentő okok egyik igen fontos fajának, végső soron a létfenntartási eszközökben mutatkozó hiány, a lakástermelés válságának tünete.¹

*

Miután a fokozódó individuációval nem föltétlenül jár a születések csökkenése, de a rendelkezésre álló létfenntartási eszközök szaporításával — egyébként azonos individuáció mellett — a születési hányados csökkenését lassíthatjuk, esetleg emelkedését idézhetjük elő: a tennivalók megjelölése nem nehéz.

Két részre oszthatjuk népesedési politikánkat: Egyfelől *el kell háritani azokat az akadályokat, a melyek a létfenntartási eszközök termelését és a termelés eredményének a társadalom különböző rétegei közt való helyes megoszlását gátolják.* Így mérsékeljük közvetve az individuációt. Ez volna a közvetett, inkább *negatív népesedési politika*, a mely mint többtermelési politika annál pozitívabb. Másfelől azonban a *többgyermekes családok bizonyos gondos selectiojával* és különféle szempontokra kiterjedő segítségével *közvetlenül igyekeznénk befolyásolni a gyermeknemzési ösztönt* és pedig abban az irányban, hogy a több gyermek ne — mint ma — a család fokozódó hátrányát jelentse, hanem a család jólétének, felemelkedésének fegyvertársa és *támasza legyen.* Így a *felemelkedési*, a differenciálódási hajlam találkozik a család utáni vágygal. Ez volna a *pozitív népesedési politika.*

*

¹ Éppen ezért kár úgy beállítani e kérdést, mint Wolf teszi, a ki a születési arány csökkenésének legfontosabb okaként az „Individualisierung des Sexuallebens“-et teszi meg. A nemi élet individualizálása csak kísérlő tünete az általános individuációnak.

Többtermelés és helyesebb eloszlás! Nemcsak több élelmiszert, de több lakást, több iparcikket kell termelni.

Minthogy a gazdálkodó egyén önös lény, tevékenységében mindenekelőtt az önzés irányítja, eleve is le kell mondanunk arról, hogy az erkölcsi ráhatás eszközeivel, a felebaráti kötelességre való hivatkozással s a tanítás fegyverével stb. próbáljunk célt érni. Segítő eszköznek jók, de önmagukban elégtelenek.

A társadalom érdekében igénybe veendő kényszer, de — tegyük mindjárt hozzá — okos, az önzést hasznos tevékenységre serkentő kényszer jöhet tekintetbe.

Mérlegelendő, hogy melyik az a legmesszebbre ható kényszereszköz, a melynek segítségével a magángazdaságok termelő tevékenységére az államnak minden korban és minden helyen ingerenciája volt. Arra az eredményre kellett jutnunk, hogy úgy a múltban, mint a jelenben az *állam adóztató hatalma* volt a leghathatósabb eszköz, a mely építésre, rombolásra, egyaránt alkalmas. A termelés fékje éppúgy lehet, mint a termelés gépezetének lendítő kereke.

A termelést előmozdító adóra van szükség. Oly adó után kell törekedni, a melynek alapeszméjéből folyják az a sajátsága, hogy a föld, a városi telek, szóval a termelés színhelye az adókivetésre ne tudjon reagálni másként, csakis többtermeléssel. Olyan adóra van szükség, a melyik nem az egyéni jóindulattól teszi függővé azt, hogy termeljen az illető kielégítő mértékben vagy ne, hanem a termékre, irányuló mindenkori közszükséglet nyomásának megfelelő termelésre kényszerít.

*

Ebből a szempontból vizsgálva a béke-államháztartásaink bevételi forrásainak legjelentősebb hányadát tevő hozadéki és fogyasztási adókat, nem sok jót mondhatunk azokról. Hogy az utóbb említettek lényegileg miért antiszociális természetűek, az általánosan tudott. De nem csupán antiszociális természetűek, hanem — a hozadéki adókkal egyetemben — egyúttal antiprodukciónálisok is. A drágulást okozó fogyasztási adó csökkenti a hatályos vásárló képességet, a mi azután a kínálat (termelés) természetes lanyhulására vezet. Kevésbé

általánosan ismert a hozadéki adóknak (föld, ház stb) *termelésgátló* természete. Ezeknek alapeszméjük antiprodukciónális. A föld és házadó — a hozadéki elv alapján — akkor a legtokéletesebb, ha az egyes tulajdonos által művelt föld termékeinek mennyiségét, a bizonyos telken épült ház lakói által fizetett bérértéket pontosan megállapítja s a termelés eredményének (hozadék) nagysága szerint szabja a fizetendő adót. Az ilyen adó nyilván termelésellenes, mert azt, a ki földjét, telkét lehető jól kihasználja s ezzel a köznek a legnagyobb hasznosságot produkálja, azt fokozott büntetéssel sújtja, ellenben azt, aki földjét parlagon heverteti, avagy földjén hanyagságból vagy impotenciából csak kevés munkát igénylő művelési ágakat honosít meg s a termés hozama még ezen ágakban is csekély, vagy a ki városi telkét a jövőbeni kedvező értékesítés reményében hihasználatlanul hagyja sokszor évtizedeken át, szóval minden rendű és rangú anti-sociális lényeket a tiszta hozadéki elven felépülő adó kiméli és jutalmazza, a midőn kis adóval rója meg azokat, avagy éppen adózatlanul hagyván őket, kényelmessé teszi rájuk nézve a nem-termelést. Az ily adó termeléscsökkentő hatása két főforrásból fakad. A termelésre vetett kisebb-nagyobb mennyiségű adó csökkenti a további termelésre fordítható tőkét. A produkciónak tehát csökkennie kell. A kínálat csökkenésével emelkednek az árak. Csökken a fogyasztás s a sok minden ezzel járó bajt — tárgyunkhoz ragaszkodván — mellőzve: csökken a házasodási kedv, a születési arány, emelkedik a halandóság és — a nemzettest fonnyad. A termelésnek — az adó súlyához mérten — bekövetkező csökkenése miatt jó létre az áthárulás. A csökkent kínálat magasabb árakat biztosít. Ezért van, hogy a termelésre kivetett s a termelést valósággal üldöző adókat nem az viseli, a ki fizeti, vagyis nem a termelő, hanem ritka kivétellel a fogyasztó. Ez a hozadéki adóknak termelés-gátló sajátságukból folyó következménye.

De a hozadéki adókon felépült, vagy legalább is azoknak nagy szerepet juttató adórendszer még egy okból veszélyes és termelésgátló. Nem veszi ugyanis tekintetbe azt, hogy a termelés színhelyének (mezőgazdasági föld, városkörüli föld és városi telek) értékében eredetére nézve *két elemet* kell megkülönböztetni. Az egyik az a munka, illetve tőkeérték, a

mit a teremő emberi agy és kéz kölcsönöz neki akkor, amikor a föld minőségét javítja, (trágyázás, alagsövezés stb.) a telket kihasználja s gyárat, házat emel reá. Az értéknek ez az eleme idők folyamán csökkenhet vagy szaporodhatik aszerint, hogy a mindenkori viszonyok között hogy alakul az ezek szaporítására fordítható tőke nagysága, munkaerők száma, illetve munkakészsége. A termelés színhelyének azonban a kihasználástól függetlenül is meg van értéke, a mit t. i. a folyton szaporodó és kulturailag is emelkedő közösség kölcsönöz annak. Sőt a termelés színhelyének a tulajdonos munkájától teljesen független s így megszolgáltak valóban nem tekinthető értéke állandóan *emelkedő* tendenciát mutat azért, mivel a földgömb nagyságát nem tudjuk gyarapítani, de az emberiség száma épp úgy szaporodik, mint a hogy kulturája és igényei fokozódnak s a hogy a közlekedés javul; hogy mindezeknél fogva a föld minden egyes, bárminő termelés alá vonható részecskéje az emberiség szempontjából egyre többet jelent. Ez az értékemelkedés a *közösség munkájának*, fejlődésének és főleg *szaporodásának következménye*, ha úgy tetszik — érdeme. Most már a hozadéki adó a termelés színterének tulajdonosai közül azt, a ki nem termel, vagy silányan termel tulajdonán — egyáltalában nem sújtja, mert tulajdona értékének az egyéni kihasználástól független része a meddőség vagy gyarló termelés ideje alatt nem csökken, sőt emelkedik s a jövőbeni áremelkedés reményében (*speculatio*) való nem termelés dús gyümölcsöt hoz akkor, amidőn a közösség munkájának és kulturájának szaporodásával a köznek értékelése a hely iránt nem egyszer ugrásszerűen emelkedik. (Pl. városkörüli telkeknél.) A nem-termelés, vagy nem kellő termelés nem áll útjában sem annak, hogy a földnek — mondhatnók — meg nem szolgált érték-elemére tekintettel — búsás hitelt élvezzen az illető, sem annak, hogy esetleg sok évi nem kielégítő termelés vagy éppen teljes meddőség után igen tiszteses, az általa vásároltnál jóval magasabb, esetleg a nem kielégítő termelés folytán elmaradt bevételt is biztosító nyereséggel eladja a földet, illetve telket. Hiszen ha a föld tulajdonosainak — mondjuk — egy harmadrésze nem termelne, akkor ez azt jelentené, hogy a megmaradt termelés és a termelést létrehozó földtulajdon értékében legalább is 33% al

növekednék. Ennyivel többel adhatja el földjét az is, aki egyáltalában nem termelt. Ez az éles példa mutatja, hogy minden, a termelésben részt nem vevő föld növeli a föld monopol-szerűségét. Ezt fokozza — súlyosságához mérten ugyan, de többé vagy kevésbé mindenképpen — a termelésre kivetett adó, a mely a nem-termelést privilegizálja, a speculációt pedig kényelmessé teszi. Mert hiszen mit tesz a hozadéki adó? Az emberi gondolatot és a munkát, valamint az ezek fokozására fordítható tőkét és a mindezek eredményeképpen előálló hozadékát a termelésnek, amely joggal *csakis az egyéni lehet* s amelynek termelésre való felhasználása az egyéni akarattól függ, tehát szaporítható és csökkenthető, — megdézsmálja. *Ellenben a termelés színhelyét*, amely nem szaporítható és nem csökkenthető, de amelynek jó vagy rossz kihasználásától függ a társadalom jóléte, egészsége, — *sorsára bizza*; az éppen birtokló egyének kisebb vagy nagyobb felelősség-érzetétől, értelmiségétől és termelő készségének fokától függ, hogy vajjon miképpen használtatik ki az illető hely. Már pedig igen alapvető tana az adó-politikának az, hogy ne adóztassunk meg semmit, a mi emberi tetszés szerint szaporítható vagy csökkenthető, mert a súlyos adó — az összefüggés oly világos — a productum csökkenésére vezet, az eredmény pedig az elmaradhatatlan áthárulás, de adóztassunk meg *a termelési lehetőségeket, a termelésnek emberileg nem szaporítható színhelyét*, amely csakis többtermeléssel válaszolhat minden adóra. Azok az adók nem hárulnak át, amelyek nem csökkenthető és nem szaporítható tárgyakra vetünk ki.

A földreformerek adója ezt a célt szolgálja. Henry George, Flürscheim és Damaschke a főképviselői annak az irányzatnak, amely szakít azzal a felfogással, hogy a mindnyájunk életének és munkájának színterét képező föld (nemcsak mezőgazdasági, hanem ipari és városi föld, bánya,) kivegye ki nem használását az egyéni tetszéstől teszi függővé, amely felfogásnak hü tükröképét adják a mai hozadéki adók, — egészen eltekintve a korrupció, a nehézkesség, a költségesség és egyéb igazságtalanságok elkerülhetetlen voltától, amelyek miatt még a hozadéki adók barátjaiban is sok aggodalom támad. Az előbbieknél tisztultabban, az individuumnak teljesebb kifejlést engedő módon képviseli e szerintünk helyes

adót *Pikler J. Gyula*, akinek érdeme a budapesti telekérték-adó megvalósítása.¹

A földértékadó — mint neve is mutatja — a földet (mezőgazdasági, ipari termelés céljára szolgáló, valamint lakásépítésre alkalmas, tehát városi és városkörüli, ugyyszintén bányaművelésre alkalmas föld) mindenkor *piaci értéke szerint adóztatja meg*. Elméleti szempontból — egészen elvontan okoskodva is — helyesebb az értékhez folyamodni, mint a hozadékhoz. Az érték (kivált pedig az emberiség egészének fölöttébb állandó szükségletét képező föld értéke) normális viszonyok között sokkal állandóbb valami, mint a hozadék, a mely időről-időre igen nagy esélyeknek van kitéve, de azonfelül — s ez a súlyosabb aggály — emberileg is nagy mértékben szabályozható. Tegyük csak megfontolás tárgyává: mi lenne ha egy tudatlan antiselectio irányzat felülkerekednék s a mostani jól kezelt nagy birtokokat máról-holnapra felszabdalnák apró parcellákra oly emberek között, a kik a földműveléshez nem értenek, a kiknek sem álló, sem forgó tőkájuk nincs. A hozadék ijesztően hanyatlanék. A hozadékra felépített adó pedig csökkennék, de növekednék a drágaság. A konjunkturáknak változása, a hirtelen meggazdagodás, a munkakedvben, erkölcsi érzületben beálló esés éppen így csökkenőtleg hat a hozadéki adók tárgyát képező hozadéokra.

A föld mindenkor *piaci értékére* kivetett adónál az egyénben rejlő ezen hibák és nem egyszer önző tulajdonságok vagy kiküszöböltetnek, vagy pedig a tulajdonos elsodortatik a köz érdekében kellőleg ki nem használt birtokról illetve telekről. A földértékadó ugyanis ekkor, amidőn a közönséges piaci értéket veszi adózás alá, a földnek oly kihasználását teszi kötelezővé, amely a köz érdekében szükséges. Az értékadó mintegy kikényszeríti a többtermelést és pedig azért, mert

¹ E sorok írója elsősorban *Piklernek* köszöni, hogy az alább vázolandó adónak a termelésre üdvös hatásáról meggyőződhetett. E hatásnak mint népesedéspolitikai eszköznek kiemelése képezi további tárgyunkat. E szempontból különösen *l. Pikler: Többtermelés, földbirtokpolitika és adórendszer. (Nyugat 1918.); A szociálpolitika költségei (Munkásügyi Szemle 1918. szepti 15.); Betterment, értékemelkedési adó stb. (Városi Szemle 1917.); A város telekértékadó és szabályrendelete (Városi Szemle 1917.).*

1. a kérdéses földterület tulajdonosa kénytelen azon lenni, hogy földjéből vagy házhelyéből megkeresse annak az értékösszegnek a kamatát, a mekkorát a társadalom értékítélete szerint földje vagy házhelye ér s amely az adózás alapjául szolgál.

2. Nem bünteti, de jutalmazza azt, aki szakértelemmel, szorgalommal többet hoz ki földjéből, mint az átlag-ember, mert amaz ennek dacára sem fizet többet adó címén, mint szomszédja, aki épp olyan értékes földdarabon csak félannyit termel. Így több tőke marad befektetésre, ami azután a termő erő fokozására, vagyis többtermelésre vezet.

3. Azt azonban, a ki renyhe, vagy tudatlan, kényszeríti a több munkára. Ha indolenciából vagy lustaságból vagy bármely egyéb okból erre nem volna hajlandó, akkor kénytelen helyét átadni annak, a ki a telek piaci értéknek megfelelő kihasználására alkalmas és kész. Az eredmény — mondanunk sem kell — többtermelés.

4. A spekulációnak, a nem termelésnek káros hatásai (árdrágítás, demoralizáció) mihamar elmúlnának, mert hiszen az értékhez igazodó adózás fölöttebb kényelmetlenné teszi a spekulációt, nem jutalmazván ezt adómentességgel, illetve minimális adóval, hanem kimélet nélkül kivenné a mindenkor piaci érték — mondjuk — 1%-át s ezzel a huzamosabb várast nagyon kényelmetlenné tenné. Ezzel az építkezésre alkalmas és értékes, de áremelkedést leső telkek mielőbbi beépítését, valamint az esetleg parlagon levő földek hamaros megművelését vonná maga után. Több és jobb lakás, több élelem volna az elmaradhatatlan következmény.

5. Lehetővé tenné, hogy a termelésre gátló hatással levő hozadéki és fogyasztási adók — legalább részben — eltöröltesse, de minden eshetőségre is lényegesen mérsékeltesse. Így a termelésre üdvös hatás meghatározódna.

Az üdvös hatások titka abban rejlik, hogy az adónak az alapeszméje helyes. Selectió természetű: az egyéni kiválóságot, a tulajdonos testi és szellemi munkáját, annak eredményét tiszteletben tartja; és az átlagosnál nagyobb munkaképesség és szorgalom, vagyis az, ami joggal csakis az egyént illeti, megmarad minden fenntartás nélkül, kizárólag a tulajdonosnak. De nem marad meg az egyesnek az a joga, hogy a tisztán az emberiség egészének szaporodásából és művelő-

déséből előálló földértékemelkedését kizárólag egymaga tartsa meg. A föld értékének növekedésével nagyobbodó adó lerovása által az értékemelkedésben osztozkodnia kellene azzal a közösséggel, amely az értékemelkedést létrehozta.

Az érték szerinti adóztatás az individuumot teljesen felszabadítaná, a versenyt élesztené a termelés elé ágaskodó akadályok áttörésével (termelést bénító adók, föld-monopóliumos helyzet).

A mai individualisztikunak tartott termelési rendszer és kivált adórendszer egyáltalában nem individuális és nem is liberális. Az egyéni kiemelkedést szinte üldöző, a versenyt csökkentő. Az egyéntől elvonja azt, a mit az átlagosnál nagyobb szorgalmával szerzett.

A socializmus pedig a végből, hogy a -- nézetem szerint egészen rossz helyen keresett -- többlet-érték magánosok kezébe ne kerüljön, végeredményben a vállalkozási képesség, a tetvág्य természetellenes megbénítására vezet, holott ezek a természetes és igazságos emberi egyenlőtlenségeknek egészséges szülöttjei és okozói.

A földértékadó hivei mind e két felfogástól távol vannak. Az individuumok különbözőségében vigaszt: a szelekció lehetőségének vigaszt látják. Az egyéni önzés, amely a gazdasági tevékenység rugója, nem ártalmas, de hatalmas szövetséges, mert az értékadó többtermelésre készítő hatása folytán a közönséges értelemben vett önző ember, vagyis az, aki a lehető legintenzívebb termeléssel a lehető legnagyobb haszonra törekszik, egyúttal a társadalom jótevője. Altruizmus és egoizmus a földértékadó szerkezetén felépülő társadalmakban elveszítik mai jelentésüket. Az önzésnek, mint elnyomhatatlan ösztönnek, ez az adó tápot adna, de ez az önzés nem volna veszedelmes. Mert általános volna. A termelés színhelyének valamennyi tulajdonosa kényszerülne önzővé lenni, kénytelen volna az u. n. „átkos“ versenyre: a több munkára.

A sociáldemokrácia természet- és fejlődés-ellenes, a mi mostani adó és jövedelem elosztási methodusunk mellett folyó termelés láz-csírákat rejt magában; ezzel szemben a természet adottságainak mindenkori értékét megadóztató rendszer kiveszi mindkét rendszerből azt, a mi bennük életképes. A közösség érdekét, a jövedelemelosztás egyenletesebb megosz-

lását egyesíti a individuum szabad és boldog kibontakozásával. Ez egyúttal a tisztán természeti, tehát igazságos emberi egyenlőtlenségek mind teljesebb érvényesülésére: a helyes selectiora fog vezetni.

A többtermelést tehát nem várja ez a rendszer a kultura lassú fejlődésétől, az együttérzés lassú megmozdulásától, hanem kikényszeríti a többtermelést a tulajdonos akaratától kezdetben függetlenül, később attól mindinkább támogatva.

Hogy a fentebb mondottak nem ábrándképek, arról meggyőző a tapasztalat, az egyes északamerikai államokban bevezetett kísérlet, de kivált a németek kiaoerschau földértékadója, a kik — mondhatni — brutálisan magas, 6%-os adót vetettek a földre s az eredmény egy elfogulatlan japán író véleménye szerint olyan „mintha valaki fellebbentette volna a fátylat az emberiség egy szebb és boldogabb jövőjéről”.¹

Népesedéspolitikai szempontból az elmaradhatatlan többtermelést a legnagyobb örömmel kell üdvözölnünk. A föld értékére vetett adó fokozza a munkás utáni keresletet, a m. a munkabér bizonyos fokú javulását jelentené. Az építkezési tevékenység nagy erővel megindulna a tétlenséget valódi fényűzéssé tevő földértékadó hatása alatt. Ezt az *élelmiszerben* mutatkozó több-produkcióval, tehát olcsóbbodással egybevetve, nem nehéz megállapítani azt, hogy a munkásság és a függő helyzetben levő középosztály sokkal könnyebben elégíthetné ki elsőrendű szükségleteit. Tudva, hogy a születések csökkenése éppen a függő anyagi helyzetben lévő osztályokat érte elsősorban, valamint azt is, hogy a függés enyhülésével a születési hányados javul vagy legalább is stagnál, egészen biztosra vehetjük, hogy e rétegeknél megállapodóra fog jutni a születési hányados hanyatló irányzata. A netto népnövekvés (vagyis a születések és halálozások különbözete) még előnyösebben el fog ütni a mostani állapotoktól, mivel a *halandóság* és az életszükségleti cikkek ára között még könnyebben kimutatható az összefüggés, mint a születési arány és a megélhetési viszonyok között. Csak a lakás és a tuberkulózis közötti összefüggésre gondoljunk. A földértékadó a kellő számú és olcsó lakások szaporításával egész armádiát fog megmenteni a néperő számára. A földértékadó így egyszerre hatna a szü-

¹ (Pikler: Többtermelés stb. c. i. m.)

letési hányados megállapodására, esetleg növelésére, mint a halandóság csökkentésére. A családi ház, a még oly kis kertetől övezve bizonynyal kisebb gátja lenne a gyermeknemzési ösztönnek, mint a bérház, a gyermek-öröm és nevelés kaján ellensége.

Hogy e telekértékkadóval járó többtermelés a *kivándorlás* ellen hatásos óvszer volna, sőt hogy e mellett amerikai véreink lassú visszaszívargására is számíthatnánk, az legalább is valószínű. Az azonban bizonyos, hogy az intenzívusabb mezőgazdasági ágakra áttérő irányzat jó időre *mérsékelné a városba tódulást*. A város volt a születés-csökkenés fő színtere. De a földértékkadó városa az ismert okból kifolyólag amúgy sem fogja születési számát úgy korlátozni, mint a mai város. Hihetőleg a faluban sem fog csökkeni a születések száma, éppen a többtermelésre készítető hatás miatt nem. *Kenéz* nagy munkájának (Nép és föld) ellentmondást kizáróan összehangzó adatkészlete a bizonyosság arra, hogy a nagy jövedelmezőséget biztosító és a *családi* munkaerőt kihasználó áltattartás és a sok munkát igénylő belterjes művelési ágak a kis birtok sajátjai. A földértékkadóval a legértékesebb (fogyasztó centrumokhoz legközelebb fekvő) földek *evolutív* úton átalakulnak oly üzemekké, amelyek a legnagyobb jövedelmezőséget biztosító művelési ágaknak (vetemény, szőlő, kert, takarmány) a legnagyobb teret adják. (ezek a kisbirtokosok.) A súly az evolution nyugszik. A közvetlen törvényes intézkedések sokszor revolúciós hatást váltanak ki. A várt átalakulás születési arányunknak nagyobb állandóságot jósol. A halandóság jobbra fordulását ugyancsak a kisbirtokos elem evolutio-szerű, tehát egészséges terjeszkedésétől várhatnók.

S bár a szorosan vett *erkölcsi* hatások vizsgálata látszólag eltérítene feladatunktól, mégis vessünk egy futó tekintetet erre is. Visszatérne a hit, hogy becsületes munkával is lehet boldogulni; a munkával és dolgozó tőkével szerzett *tulajdon szentségét mélyítené* s a *munkakedvet* erősbbitené. A munkásabbak jobb boldogulása a hasznos irigység felkelésére hatna. — A családalapításra bátorítólag ható viszonyok a törvénytelen szülöttek számát apasztaná. Ezek nagyobb kriminalitása, halandósága az összboldogságot tehát kevésbé csökkentené, mint ma. Általában a kriminalitás igen jelentékeny csökkenése valószínű, csökkenvén a szegény-

ség s a nagy vagyoni' ellentét, ami a bűn egyik jelentékeny forrása.

Mindezzel távolról sem mondjuk azt, hogy a többtermelés elérésére vezető egyéb eszközök szükségtelenek. Az ismeretek terjesztése, mintagazdaságok, jól szervezett mezőgazdasági hitel és egyéb hitel, valamint a különböző szövetkezetek stb. ezután is hasznos eszközei lesznek a többtermelésnek.

A földértékadó volna tehát nézetünk szerint az a hatásos eszköz, amely kikerülhetetlenül meghozza a többtermelést. Ezzel — mint említettük — első sorban a születés-csökkenésben nagyobb részt vevő és a halandóságnak inkább kitett függő rétegek népesedése venne jobb fordulatot. A földértékadó tehát megfelel a szakasz elején felállított kívánalmaknak, amennyiben akkor, a midőn többtermelést vált ki, egyúttal a népesedésre is üdvösen hat.

A földértékadó a népesedés terén inkább közvetve idéz elő kedvező jelenségeket. Akadályokat hárít el, de nem hívja fel közvetlenül az emberek vágyát a gyermek után, nem serkenti az embert az emberi élet megbecsülésére. A földértékadóban még nem nyilvánul meg semmi tudatos törekvés a túl-hajtott individuáció ellen, amely a születési arány csökkenésének Spencer szerint főoka.

*

Az individuáció folyamatának bizonyos konzervatív mérséklése egyfelől, az individuum boldogulásának és a család felvirágzásának egybekapcsolása másfelől: ez képezné a népesedési politika másik részét. Ez volna a pozitív népese-dési politika.

Az individuummal szemben a családot, mint legősbibb közösséget hangsúlyozza e népesedési politika. A mai berendezkedés szerint az egyéni boldogulás és a család létszáma között határozott ellentét van. A nagy család fokozódó és egyoldalú terhet jelent. Gondoljunk a családok egyént kétszeresen sújtó lakásdrágaságra, a neveltetési költségekre, a családokat sokszorosán sújtó fogyasztási adókra, az örökösödési jog jelenlegi szabályozására.

Az a nemzet, amelyiknél az embertermelésben oly válság honol, mint nálunk, gondolkodás nélkül hozzá fog látni

a családot sújtó intézmények, berendezések reformálásához, amelyek mai állapotukban valóságos propaganda eszközök az egykére.

Hogy a családot emelő és a sok gyermeket kívánatossá, tevő népesedési politika célhoz vezető legyen, szükséges hogy minden téren, egyetemlegesen érvényesüljön az állam családerősítő politikája. (Adózás, örökösdés, jog, állás-betöltés, fizetés.) Mint Buday mondja „a hasznos irigységgel”¹ kell felkelteni, az állam szempontjából kisebb értékű, de az érték-minus súlyát is érző aggregény, gyermektelen, illetve gyermekszegényeknél. A tág körre kiterjedő befolyásolás okvetlenül alkalmazkodásra vezet, az alkalmazkodás szokást létesít; a szokásból, a gyakorlatból pedig — Aristoteles tanítása szerint — legbiztosabban feilődik ki az erkölcs. A sok gyereket — az előnyök keltette alkalmazkodás folytán — a nép erkölcsi érzülete szentesíti, mivel „a népszokás megváltoztatásához a pszichológiai kulcsot mindig abban kell keresni, hogy emeltessék ki az, a mit korábban gúnyoltak...”²

Minthogy a sok gyermek okozta hátrány legkézzelfoghatóbban az *öröklésnél* érezhető, nem zárkozhatunk el az *öröklési rend* tekintetében alkalmazandó lényeges újítástól. Ettől a gyermeklétszám növekedését, a megszületett sarj fokozottabb óvását és általában az állam érdekeit jobban szolgáló egyedek és családok igazságos selectioját reméljük.

E változtatás elsősorban azt célozza, hogy az *önálló*, tehát rendszerint számottevőbb örökséget hagyó *elemek* népesedését mozdítsa elő. Az önállók között is elsősorban a Magyarországon legjelentősebb önálló rétegre: a földtulajdonosokra kell gondolnunk.

Arról már szoltunk, hogy e társadalmi osztálynál helyenként fellépő egyke oka a birtok elaprózásától való félelemben rejlik. Kétségtelen, hogy e félelmet csak úgy tudjuk megszüntetni, hogyha egyfelől a gyermeklétszám emelkedése nem fogja jelenteni az elaprózódás veszélyének arányos fokozódását s ha másfelől az egyetlen örökre átörökíthető földterület nem fog jelenteni a kis gyermek létszámmal fordított

¹ Buday i. m. 65 l.

² Buday i. m. 65 l.

arányban álló osztatlan nagy előnyt. Nézetünk szerint ez előfeltételt egy földben lerovandó, igen progressiv jellegű örökösödési adóval lehetne elérni. Lényege abból állana, hogy a gyermektelenül elhaló szülők végrendekezési joga földtulajdonukat illetőleg *korlátozást* szenvedne. Földjüknek csak bizonyos kisebb hányada (teszem fel 25%-a) fölött disponálhatnának haláluk utáni időre. Hasonlóképpen — bár lényegesen kisebb mértékben — volnának korlátozandók az egygyermekes szülők, akik földjüknek nagyobb felét (mondjuk 60%-át) örökíthetnék át. Minthogy a fajszaporitáshoz a családonkénti 2 gyermek sem elegendő s így a csupán ennyi gyermekkel bíró családok az állam szempontjából még mindig nem teljes értékűek, — e félértékűség dokumentálása kedvéért — még a két gyermekes szülők is leadnák örökösödési adó címén földjük kis részét, úgy hogy ezek utódai a földterület 90%-án osztozhatnának.

Az így felszabadult földek a sok gyermekes családok tulajdonába kerülnének.

A részletekről még lesz szó. Itt közbevetőleg csak azt jegyezzük meg, hogy tévednének azok, a kik e reformjavaslatban a tulajdon elleni valami különleges merényletet látnának. A háború alatt és után folyt requirálások, a lakhatás szabadságának korlátai, sőt végeredményben ez egyéni tevékenységre és szorgalomra kivetett mindennemű adó jóval érzékenyebben és igazságtalanabbul érinti a tulajdont, mint e javaslat, a mely szerint a szülők életbenmaradásukig korlátlannul, a maga egészében élvezik birtokukat, vagyonukat. Csupán haláluk utánra nem rendelkezhetnek velük úgy, mint azok, a kik a közös jövő: a faj fennmaradása és a termelés biztosítása érdekében több áldozatot hoztak. Ez pedig annál kevésbé kifogásolható, mert hiszen ekkor végeredményben minden örökösödési adó a tulajdon szentsége elleni merénylet volna. Csak annyi a különbség, hogy a normális örökösödési adó nem tesz különbséget a nemzet életbevágó érdekei szempontjából az egyes családok között; e javaslat pedig számol azzal. A természetben (föld) való adózás nem új dolog, de semmi esetre sem lényegbeli különbség. A nagy progressio és a magasabb gyermekszámú családok adómentessége hasonlóképpen nem novum.

Az elvileg — adó címén — állami kézbe kerülő föld

kiosztatnék minden ellenszolgáltatás nélkül oly családok között, amelyeknek gyermek-létszáma legalább is eléri a hármat. *A termelés érdekeinek* megóvása céljából, csakis azok a szülők tarthatnának igényjogosultságot földre, a kiknek gyermekei — legalább részben — *munkaképes* korban vannak, vagyis akkor kaphatná meg a család a gyermek-létszám nagysága után igazodó földdarabot, a mikor a legidősebb gyermek elérte a 16. vagy 18-adik életévet. Az által, hogy az *életben lévő* és nem a *megszületett* gyermekszám volna az igényjogosultság forrása: egyúttal az emberi élet fokozódó gondozását és a *mortalitás* leszállását segitenők elő, távol tartva — ab ovo — a gyermeknemzésre serkentő, de a korai sirba szállás veszélyét is magában rejtő u. n. születési prémiumok kétélűségét.

Azonban a különböző nagyságú földbirtokokkal rendelkező szülők szempontjából a gyermekszám szerint egyenlő nagyságban kiosztott földterületek nem bírnának egyenlő varázsszal. Egy 10 holdas gazdának a harmadik gyermeke alapján járó 2 hold föld sokkal kevesebbet jelent, mint a 2 holdasnak. Némi individualizálásra van tehát szükség a földjuttatásnál a földigénylő eddig élvezett birtokának nagysága szerint. Tekintve azonban, hogy a földdel bíró lakosságnak nagy zöme az 5 holdon alúli, illetve 5—20 hold közötti birtokosokra esik s hogy így a nemzetfenntartás szempontjából a 20 holdon alúli birtokosságé a döntő súly, megelégednénk azzal, hogy a gyermekszám után igénylendő földek nagyságát két kategóriába soroznók, a szerint, hogy az igényjogosult 5 holdnál kisebb, illetve 5 holdnál nagyobb birtokkal rendelkezik. Az 5 holdasnál kisebb birtokos, a kinek három gyermeke van és a legidősebb közülük elérte a 16. (18) életévet 1 holdat, akinek négy gyermeke van 3 holdat, az öt gyermekes 5 holdat, a hat gyermekes 7 holdat stb. kapna eddig élvezett birtokának kiegészítése képpen. Az 5 holdnál nagyobb birtokkal rendelkező földtulajdonosok közül a három gyermekesek 3 új holdat, a négy gyermekesek 7, az öt gyermekesek 11 s minden egyes magasabb gyermekszámú család további 4—4 holdat kapna.

Az már inkább csak részletkérdés, hogy a földigénylő családok lehetőleg a meglévő földekhez közel fekvő helyen kapjanak parcellákat. Erről azzal lehetne gondoskodni, hogy

a földigénylés az örökösödési adó bevezetése után csak egy bizonyos idő múltán (mondjuk 3 év múlva) volna életbeléptetendő. Ez átmeneti idő alatt oly jelentékeny mennyiségű föld válnék szabaddá, kolonizációképpé, hogy a termelés szempontjából szükséges célirányos szétosztás nem okozna nehézséget. Hogy az átmeneti idő alatt az állam a földterületeket bérbeadná s ezzel az örökjogi reform végrehajtásának költségeit fedezné: ez szintén magától érthetődő részletkérdés. Az is másodrendű kérdés, hogy vajjon a többgyermekes családoknak szabadságukban álljon-e a nekik jutó földrészletet eladni. Szerintünk igen.

Az is az ujtásból folyó következmény, hogy a visszaélések meggátlása céljából a házasság megkötésétől számított bizonyos időn túl (5—10 év) terméketlen vagy nem kielégítő termé kenységű házasságok, illetve házastársak vagyonának elidegenítése a feuti mértékig (tehát 75%, 40%, illetve 10% erejéig) korlátozandó lesz. A netán később megszülető első, illetve magasabb sorrendű szülöttnek az elidegenítési korlátozást csökkentő, illetve megszüntető hatálya volna.

Fogasabb és érdekesebb kérdés, hogy vajjon az ingatlan átörökítésnek ezen adó behozatalával — hogy úgy mondjuk — megváltoztatott rendje milyen hatással volna a nem kívánatos, illetve a kiválasztandó családok birtokállományára? Vajjon egyáltalában megvalósítható-e a fennt ajánlott birtokjuttatás a mi birtokmegosztásunk, termékenységi viszonyaink mellett?

A hatás — eleve sejthető — rendkívül előnyös volna.

A realitás érdekében azonban közelebbről is meg kell vizsgálnunk a kivihetőség kérdését és a hatás számszerű képét.

Feltételeztem egy olyan kisebb (3097 holdas) mezőgazdasági területet, amelyben a birtokmegosztás pontosan olyan, mint a régi Magyarországon (vagyis 32·29% nagybirtok, 15·37% középbirtok stb.). A magyar Statisztikai Közlemények 50. kötete alapján a nő halálával felbomlott házasságokban az életben levő gyermekek átlagos száma 2·30. A végből, hogy számításunkat ne illethesse az optimizmus vádja, a mintául vett kis földműves társadalom családonkénti élő gyermekei számát átlagban 2·50-re tettem.¹ Összesen 174 birtok van a 3097 holdon, a különböző nagyság kategóriákba

¹ Beleértve természetesen a gyermektelen házasságokat is.

tartozó birtokok átlagai teljesen fedvén az országos átlagokat. E kategóriákba tartozó birtokos családok átlagos gyermeklétszámát egyformának tekintve és arra is ügyelve, hogy a különböző termékenyséű (0, 1, 2 stb. gyermekes) családok az országos átlaggal egyenlő arányban szerepeljenek a különböző birtok kategóriákban, a következő eredményekre jutottam:

1. *A célbavett korlátozás, illetve földjuttatás a régi Magyarország birtokmegoszlása mellett sem ütköznék nehézségbe.* A területből futja. Sőt egy generáció ideje alatt még állani tulajdonba kerülne a földbirtok 1·8%-a, ami igen tekintélyes terület. Ez a földterület alkalmas volna — a régi Magyarország visszaálltával — a nemzetiségek sporadikusan eszközlendő telepítésére, ami a peripheriák viszonylagos túltömöttsége (termőföldhöz képest) miatt gazdasági szükség s a kivándorlás némi lecsapolását jelentve, egyúttal az asszimilálás egészséges útját jelölné ki számunkra.

2. A birtokmegoszlást lényegesen nem változtatná meg e javaslat, jöllehet a nagy birtok területe lassan-lassan evolúciónszerűleg visszahúzódnék. Ellenben a különösen egészséges nagyságkategóriát képező 10—50 holdas kisgazdaságok területe növekednék a törpe- és a nagybirtok rovására.

3. Népesedéspolitikai szempontból végtelen fontos és üdvös eredménye lenne az ujításnak. A sokgyermekes családok az összes földterület egyre nagyobbodó hányadán gazdálkodnának; összehasonlítva ugyanis az öröklés mai rendje mellett átöröckíthető földterületet az ujítás útján egy generáció multával létesült állapottal, a következő eredményt kapjuk:

		Jelenleg:	Beavatkozással:
nőtlenek és gyermektelenek	kezüben levő	19·23%	4·81%
1—2 gyermekesek	földterület az	33·14%	24·79%
3—4 gyermekesek	összterület	35·76%	42·99%
4-nél több gyermekesek	%-ban	11·87%	27·41%

A többgyermekes családot így már nem sújtaná fokozott hátrány.

Egy kis detail-kép megvilágosítja, hogy mennyivel észszerűbb és igazságosabb birtok-eloszlásra vezet e progresszív örökösödési adó.

Vegyük pl. az 5—10 holdas birtok-kategóriát. Itt az átlagos birtok-nagyság 7·23 hold. Most már a mai szabad osztás mellett a több mint 4 gyermekes családok birtoka átlagban 1·17 holdas kisbirtokszilánkokká szakadoznának. Mi lenne még az örökösök utódainak birtokaival?! Ezzel szemben a közre nem kívánatos gyermekkorlátozók (1 és két gyermekesek) átlagban 4·67 katasztrális holdat hagyhatnának utódaikra. Reformunk hatására a gyermekszegény és a sok gyermekes családok osztályrésze között az örökség megnyitakor úgy szólván semmi különbség nem mutatkoznék. 3·76, illetve 3·71 hold jutna egy-egy örökösre.

Nemzetgazdasági, többtermelési és társadalompolitikai szempontból is örömmel üdvözölhetnők az ujitást. A túl apró föld a népes család munkaerejét nem tudja kellően lekötöni, munkaerő-pazarlás áll be. Nem nyújtván megfelelő megéheztést, a proletarizálódás folyamatát segíti elő a mai rend.

A nagyobb család eltartására nem alkalmas kis földtulajdonról folyó városbahuzódás és elproletarizálódás oly nagy fokú lehet, hogy az ilyen kis üzem belterjes művelését is veszéllyel fenyegetheti a beköszönő munkaerő-hiány. Ezeket a bajokat mintegy automaticæ megszünteti — elejét véve azoknak — az ujitás.

A népesedés jövő alakulására szükségképpen kedvező hatással volna.

Elsősorban kiváló *prevenció*s eszköz volna a gyermekkorlátozás ellen. A földvággyal *egybekapcsolódnék* a gyermeknemzésre irányuló akarat, hiszen a gyermek volna a jogcim a földszerzésre. Laveleye szerint Cavour az orosz mirrendszerű földközösségről így nyilatkozott egy orosz diplomatának: „Az ön országát nem hadseregei teszik egykor Európa urává, hanem községi szervezete.” A minek a magyarázatát pár lappal előzőleg maga Laveleye adja meg, mondván: „Nyugaton szerencsétlenség a sok gyermek... Oroszországban a gyermek születését mindig örömmel fogadják, mert új erőt ad a családnak a jövőre nézve s jogcimet képez arra, hogy a szántóföld kiegészítését követeljék. A népesség növekedhetik.”¹ Mi a földközösség termelésgátló intézményét elvetendőnek tartva, a mit legnagyobb hátrányától megkímélnők

¹ Laveleye: A tulajden és kezdetleges alakjai 33. l.

a magyar föld népét, de az örökösödés ilyképp való szabályozásával a gyermekek jövőjének biztosítását s a sok gyermekes családok támogatását körülbelül ugyanolyan fokban megvalósítanók, mint a mir. A *repressiv* hatás sem becsülendő le. A gyermekteleneknek és kevés gyermekűeknek okozandó fájdalom, amelyet örökítési szabadságuk korlátozottságának tudata jelent, felkeltené a vágyat előbb-utóbb a fájdalom okának kiküszöbölése után. De helyes mint repressziós eszköz azért is, mert a jog általi megrövidítés bizonyos fokú megbélyegzést jelent a meddő és a nem kielégítő termékenységre családokkal szemben. Ebben a megbélyegzésben hallgatólag már benne foglaltatik a sok gyermekesek dicsérete. Az emésztő népszokás és népi erkölcs megváltoztatására keresve sem tudnánk jobb fegyvert ajánlani az örökösödési jog ily indirekte megváltoztatásánál. Élevenre tapintana.

Bár a *nem földből* álló vagyon nagyságát nehezebb utálérni, a logika és az igazság azt diktálja, hogy e vagyon átörökítése alkalmával se kiméljük a nemzet iránti kötelességüket csak fogyatékosan, vagy éppen nem teljesítő egyéneket. Az előbbi módon képzelt kulcs szerint kivetett örökösödési adó bevételéből lehetne alapot teremteni arra, hogy a nem földtulajdonos, sok gyermekes családoknak *neveltetési költségeket, évi járadékokat* fizessünk. Franciaország az 1913 július 14-i családtámogató törvényben statuálja a neveltetési járulék intézményét. Fennti javaslatunk azonban jóval életképebb, mint a francia. Emitt ugyanis az állam, a departement és az arrondissement adja a szükséges összegeket, tehát valamennyi állampolgár adófiliéreiből fizettetik a családtámogatás. Tervünk szerint a nem kíváncsú termékenységre családok hordanák a terhet, nyilván igazságosan. Az egyikének tehát nemcsak a föld, hanem egyéb vagyonból kijutó privilegizált helyzetét is gyöngitené ez a javaslat. A neveltetési hozzájárulás a sok gond egy részét levenné a sok gyermekes szülők vállairól. Itt a progressiot jól meg lehetne oldani. Mondjuk a 3-ik gyermek után járna évi 5000, a negyedik után 6000 (összesen tehát már 11000) az ötödik után 7000 stb. Korona nevelési járulék. Persze itt számvetéseket nem áll módunkba közölni. De hihetőleg igen jelentékeny összeg jutna ezáltal a gyermekből családok kezébe — járadék formára át-

alakítva. Ne felejtjük ugyan, hogy a visszaélés, eltitkolás veszélye itt jobban kísértene, mint az ingatlan átörökítésénél.

A pozitív népesedési politika eszközei közül az állam-érdek szerint kategorizált családokra tekintettel megszabott progressív örökösödési adót tartanám a legfontosabbnak.

Aránylag kis költsége s az a körülmény, hogy valóban azok viselnék az adót, a kik nem voltak hajlandók gyermeket áldozni a hazának: a legészszerűbb beavatkozássá avatják. Itt nincs helye a szentimentalizmusnak. Vagy egyesekkel vagyunk kegyetlenek, vagy a nemzettel. Ha az utóbbit többre tartjuk, akkor nem zárkozhatunk el e megelőző, megtorló és kiválasztó orvosságtól.

A földértékadó és a gyermekszegénységgel progressíve növekvő örökösödési adó alkalmas népesedéspolitikai eszközök arra, hogy a kivált Balás által világosan és pregnánsan szembeállított *faji és egyedi* érdekeket kiegyenlítse.¹ A faj érvényesülése szempontjából kívánatos a nagy szaporulat. E szaporulat-növekedést több oknál fogva is kíváltják e javaslatok. Viszont a mai viszonyok közt kis gyermeklétszám irányában orientálódó egyéni érdek átalakul. A nagyobb számú utódról gondoskodó egyént immár nem sújtja hátrány, de inkább fokozódó előnyt jelent a nagyobb gyermeklétszám — a kényelmesebben, antiszociálisabban gondolkodó gyermekkorlátozókkal szemben.

E mellett a népesedési politikának egyéb eszközeit sem szabad elhanyagolni.

Az *adózásban* lehetőleg kimélni kellene a többgyermekeseket.² A gyermeklétszám kisebbedésével karöltve járó progressív adókulcs behozható volna, — legalább is egyes adónemeknél. Gondolkozni lehetne azon is, hogy vajjon a fent kifejtett általános földértékadó nem volna-e kivethető a gyermeklétszám csökkenése szerint némi enyhe progressívoval. Bárha e tisztán reál-adó jellegével bíró földértékadó természetének kevésbé felelne meg az egyénítés. De az általános jövedelmi adónál épp oly jól megvalósítható volna, mint a vagyon-forgalmi adóknál. (Birtokátruházási illeték, telek-önnyvi átírási díj.) Ez némileg könnyítené a családok egyének

¹ Balás Károly: A népesedés. Budapest 1905., 424 és köv. 1.

² Erre a hajlandóság meg volt Hegedűs pénzügyminiszterünkénél.

ingatlan-szerzését és gátolná az antiszociálisabb elemek vásárlásait. — Az adómentes létminimum a gyermeklétszám növekvésével karöltve erős progressióval növekedhetnék. — A gyermektelen családok — a hadmentességi díjat pótolandó — katonaváltságot tartoznának fizetni.

De e mellett tüntessen az állam mindenütt az állam érdekeit jobban szolgáló több gyermekes családok mellett és tüntessen a meddőség ellen. E tekintetben a csekélyebb jelentőségű újításokra sok tér nyílik. Csak inkább példa kedvéért szóljunk egy néhányról. Talán nem ütköznék nagy akadályokba a *biztosító társaságoknak* kötelezése arra, hogy a nőtlenektől a lehető legmagasabb, a gyermektelenektől valamivel kisebb és a gyermekesektől a legkisebb kulcs szerinti biztosítási díjtételeket szedjük. Ha a gyakorlati szempontok megengedik, még a gyermekek kisebb-nagyobb száma szerint is lehetne fokozatokat kreálni. Az a fennállott kedvezmény, hogy az egy fiúgyermekes család fia *katonai kedvezményben* részesül, eltörölendő volna. Ellenben az egy-ugyanazon családból bevált 3-ik és következő fiúk kevesebb ideig tartoznának szolgálni. A tisztviselőknak adott *családi pótlékot* progressiv kulcs szerint folyósítanám. (Az első gyermek után — mondjuk — évi 4000, a második után 5000, a harmadik után 7000 koronát stb.) — *Állásokra* való alkalmazásnál egyébként egyenlő tárgyi feltételek esetén mindig a gyermeklétszámnak kellene döntenie.

A fogamzást gátló szerek alkalmazása ellen a földértékadó és a progressiv örökösödési adó társadalmában nem tartanék szükségesnek különösebb védelmi intézkedéseket. A preventív szerek alkalmazása tünet. A fenti népesedéspolitikai eszközök a tünet okának csaknem teljes megszüntetésével leszállítanák a nemzéstgátló, egyes esetekben amugy is jogosult óvszerek alkalmazását. A mellettük folyó esetleges hangos reklámot azonban nem tűrném.

Látszólag elhanyagoltuk a *halandósági politikát*. Valójában nincs így. A halandóság a mindenkor általános jólétnek és civilizációnak az indexe. Már pedig gyökeres reformterveinkkel éppen a jólétet tesszük általánosabbá, a civilizációt kiegyenlítettebbé. A lakástermelést, az élelemtermelést fokozó és ezáltal a nagy halandóságnak kitett függő osztályhelyzetűeket valósággal megváltó földértékadó a halandóság szintjét kérelhetetlenül leszorítja. Az által, hogy a föld inten-

zivebb kihasználását kikényszeríti, megköti a falu munkás kezét és ezzel mérsékli a városba tódulást. Már pedig a városi nép halandósága — az egyedül kifogástalan standard számitással mérve — sokkal kedvezőtlenebb, mint a vidéké. Tudva, hogy a halandóság és a jólét között milyen szigorú az egybefüggés, az örökjogba való radikális belenyúlástól sem tagadhatjuk meg a halandóság-csökkentő hatást. Hiszen a proletarizálódást, a rossz sorsba jutást gátolja meg százezernyi gyermekből család ivadékai számára. A proletarizálódás gátlása a halandóság csökkentését jelenti. Arról már szóltunk, hogy a gyermekek fokozottabb óvását a földjuttatás ezen módszere szükségszerűleg elősegíti. A magasabb sorszámú szülötteknek főleg szociális okokból származó nagy halandóságát hihe-tőleg igen erősen leszállítja a család egyre növekvő szociális jóléte, a gyermeklétszámmal progressive növekvő felnevelési járulékok. A reformok bevezetésével kétségtelenül növekvő számú szülöttek között alá fog szállani az első szülöttek aránya, akik biológiailag alárendeltebbek s nagyobb halandóságot mutatnak, mint a 2—4 ed szülöttek. Ez azután az összhalandóságra is csak üdvös hatással lesz.

Ezeknek a mélyebben fekvő motivumoknak megmar-kolása jóval biztosabb és rohamosabb javulást fog kiváltani a halandóság terén, mint a tüneti kezelés. A kórházak épí-tése, az orvos-létszám növelése már inkább csak tüneti, repressív gyógyítás. Meglevő bajok kiküszöbölését célozzák. A termelés színhelye értékének megadóztatása oly kedvező termelési és oly jövedelemeloszlási jelenségeket vált ki, hogy az állam súlyos milliókat takaríthat meg azokból az összegekből, amelyeket különben kórházakra, orvosi állásokra költene. Még a népműveltség emelése — bár annak lehe-tősége a mindenkor termelési és jövedelemeloszlási vi-szonyoktól éppen nem független — inkább tekinthető preventív intézkedésnek a halandóság ellen. Különösen a közegészség-ügyi ismeretek terjesztésére fordított összegekkel nem sza-badna fukarkodni. Igen búsás kamatokat hoznak ezek. A csecsemő-halandóság mérséklésére a fentti — döntő jelentő-ségűnek tartott reformok mellett — a szoptató anyáknak adandó segély (táppénz) vagy természetbeli segély. ingyen orvosság, decentralisált szülőnő otthonok volnának üdvös befolyással.

Házassági politikánk alappillérei szintén azokon az általános vezérelveken nyúgodnának, a melyekről fentebb hővebben volt szó. A *többtermelésre beálló olcsóbbodás és a család védelme, jutalmazása*, — kiegészítve az állami bűntorhitellel, (egyelőre, amig szükség van, — az általános többtermelés elérkeztéig) a családi házak építésének esetleges közszégi v. állami támogatásával, az egyideig még szükséges lakáskiutalásoknál új házasulóknak nyújtandó elsőbbséggel: összehasonlíthatatlanul biztosabban fellendíti a házassodási coefficientst, mint az aggregény adó, a mely a tipikus tüneti kezelés gyógyszere, hogy ne mondjuk — tipikus kuruzslás. Mindamellet, ha a házasságkötési hajlandóságot a mélyebbre ható eszközök alkalmazásával felszabadítottuk zsibbasztó bilincseiből, akkor mi akadály a sincs annak, hogy külön aggregény adót is kiveessünk. Ekkor ugyan nem mint preventív, hanem mint megtorló intézkedést alkalmazzuk a házassodástól — még a kedvező viszonyok dacára is tartózkodó, tehát a közre nem kívánatos elemek ellen.

*

Ezek volnának azok a tervek, a melyek jövő népese-
dési és többtermelési politikánkknak — nézetem szerint kör-
vonalait képezhetnék. Itt ott elég mélyen belevágna a tervbe-
vett orvosszerek a társadalom mai rendjébe. Azonban meggyőződése-
m szerint: *egy cseppet sem mélyebben, mint ahogy népese-
dési és termelési válsággal sújtott, egyedül álló magyar fajunknak szüksége van rá.*

Jelszavunk: állandó evolúció, — minden revolúció nélkül!

A többtermelés célját szolgáló eszköz a népese-
dés minden tekintetben üdvös hatásokat vált ki, viszont a népese-
déspolitika közvetlen eszközeinek a belterjes művelés fokozására gyakorlándó előnyös befolyása sem szenved két-
séget. *Népese-
dési politika és többtermelési politika tehát benső összhangba kerül.* Az ajánlott eszközök sok vonatkozásban kicsillanó *selectionalis* hatása a megironlott minőség, a faji átlag emelését célozza. Az iránt sem vagyunk kétségben, hogy az üdvös hatások az egész nemzet *erkölcsi és művelődésbeli* emelkedéséhez vezetnek, szükségszerűen. A jobbakat, a nem-
zet egészre hasznosabbakat jutalmazó rendszer lassanként átgyúrja az erkölcsi közfelfogást.

Nem lehet elég hatásos szavakat találni annak hangsúlyozására, hogy a *nagyarányú népesedési politika megvalósítása igen-igen sürgős, mindennél előbbre való feladat*. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy az utolsó órában vagyunk. Legfőbb reményünk: normálisan telített nemzedékünk felnőttébb évfolyamai immár belekerültek a fajfenntartók, a munkabírók korcsoportjába. Ha ennek a — sajnos — mindössze 14 évjáratnak nem biztosítjuk a gondtalan terjeszkedés és építő munka örömét, ha nem teremtyük meg nekik a faj fenntartás előfeltételeit s ha ez oly becses sarjadék életerejét, egészségét nem óvjuk minden erőnkkel: akkor itt ne álmodozzék senki a szörnyű vérveszteség pótlásáról, újra épülésről. Ebben az esetben szép szárnyalásra született, nagy multú magyar nemzetünk könnyen kihullhat az idő rostáján.

*

Széchenyihez térjünk vissza, a kinek neve és igéi nekünk, új magyaroknak zászló és zálog; a haladás zászlaja és a győzelem záloga. Eszméi győzelmének és hatásának titka a megismerésen alapuló szeretet. Ez a szeretet önzetlen, mert a megismerés utáni véghetetlen vágy szülöttje. Ez a szeretet áldozatokra hajlandó.

Igy Széchenyi és számos kortársa a társadalmi osztályukra nézve kényelmes jobbágyságot képesek voltak eltörölni, mert a *nemzet egészének* érdeke úgy kívánta.

A végből, hogy a vázolt üdvös következmények valóra váljanak, ismét ilyen Széchenyies, de az övékénél jóval kisebb áldozatra és önzetlenségre volna szükség. Csak annyira, hogy a termelés színhelyének tulajdonosa vállalja magára a több munkát! Merjen oly eszközzel élni, a mely a több munkát, az egyetlen áldozatot kikényszeríti. A társadalomban pedig hintsük el annak a meggyőződésnek magvait, hogy igenis, a faj fenntartása szempontjából vannak elsőrendű, (jutalmazandó) és másodrendű (büntetendő) polgárok.

Ez esetben Magyarország — hiába minden mesterkedés és műhatár — szükségszerűen mintaországgá válik, a mely első komolyabb megmozdulásával halomra dönti a természetellenes tákolmányokat. Álmaink álmát: a régi Magyarországot a népesedési és többtermelési politikával erősödésnek induló mintaország fogja legbiztosabban visszaszerezni.

